

שורשים באמנות החזותית

כתיבה ועריכה:

משרד החינוך – אמנות חזותית

ד"ר סיגל ברקאי מנהלת תחום דעת אמנות חזותית
שרלית חוג'ה מדריכה ארצית לפיתוח חשיבה ומדיה דיגיטלית באמנות החזותית
רוני רוקח סגל מדריכה ארצית לאמנות חזותית
ענת רוזנבאום מדריכה אמנות חזותית לבתי הספר היסודיים, מחוז מנח"י-י-ם
מיכל אשל מפקחת אמנות חזותית מחוז תל-אביב

בית התפוצות, מוזיאון העם היהודי

בית הספר הבינלאומי ע"ש קורת ללימודי העם היהודי
תמי סרודיו מנהלת פיתוח תכניות למערכת החינוך
תמר שורק מנהלת מחלקת פיתוח תכניות

עיצוב **סטודיו עידית וענת** www.iditanat.com

עריכה לשונית **אמירה נבו**

שנת ההוצאה **תשע"ח – 2018**

תמונת שער **יואל גילינסקי**, בוקר טוב ישראל, 2013

תמונת תוכן עניינים **ארז ישראלי**, ליל שישי, 2009

תודה רבה לכל האמנים אשר אישרו את השימוש בדימוי של יצירתם לצרכים חינוכיים בערכה זו:
אדם רונית, אולמן מיכה, אלרואי ניבי, בוקובזה אריק אליהו, בר-לב ג'ניפר, גולדויכט הדסה, גולן נחמה, גילינסקי יואל, גרץ-רן חיה, ז'אנו ז'אק, ישראלי ארז, ליבר שפר נטע, ליטמן-כהן אריאן, מטלון אוהד, נאמן מיכל, פוטשבוצקי רבקה, פיינרו בלו-סימיון, צדוק תמיר, קרוון דני, קרבלינקוב-פז הילה, רבינוביץ ישראל, רובין ראובן, רום-כהן אלינה, רנצר פיליפ, שמיר אלי, שנהב דינה

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף אמנויות
אמנות חזותית

תוכן עניינים:

פתח דבר	<< עמוד 4
שורש העניין	<< עמוד 5
אלבום משפחה	<< עמוד 6
חפצים מספרים	<< עמוד 24
"רקמת החיים" - טקסים ומנהגים	<< עמוד 37
בין תפוצות לעלייה	<< עמוד 53
שפה - זהות - תרבות	<< עמוד 67
רשימת יצירות ותצלומים	<< עמוד 79
יצירות מוגדלות להדפסה	<< קובץ מצורף

פתח דבר

אנו שמחים להציג בפניכם את ערכת "שורשים באמנות החזותית": שיתוף פעולה בין הפיקוח על האמנות החזותית במשרד החינוך ובין בית התפוצות, מוזיאון העם היהודי. בערכה תמצאו מגוון דימויים חזותיים, הסברים והצעות לפעילות. החומרים לקוחים מתוך אוסף בית התפוצות ומתוך יצירות אמנות ישראלית עכשווית, והם מוצעים כעזר להוראה בכיתה וכחומרי למידה הנלווים לפעילות "שורשים" בכיתות ז'. התמונות של בית התפוצות מעניקות הקשר חברתי והיסטורי ליצירות האמנות, המבטאות עולם אישי וזכרונות פרטיים של האמנים. לכל אחד מאיתנו יש סיפור אישי, משפחתי, קהילתי שהוא רק שלנו. עם זאת, כולנו חלק מהפסיפס הרחב יותר שנקרא העם היהודי. חקר המשפחה והשורשים מהווה ציון דרך רב-משמעות במעגל החיים של התלמידים וחושף אותם לסיפורים הייחודיים, לעתים הנאלמים-נעלמים, של בני משפחתם. סיפורים אלה זוכים לקבל קול, נפח ונוכחות בתהליך החקר ויוצרים חיבור של התלמידים למעגלי הזהות והשייכות שלהם. האמנים הישראלים מבטאים גם הם, בדרכים מרתקות ומלאות דמיון, את סוגיות הזהות השונות המלוות אותם.

הערכה "שורשים באמנות החזותית" נוצרה כדי לחבר בין תרומתה של האמנות החזותית הישראלית והיהודית לסוגיה ובין חקר השורשים והמידע המשפחתי הנדיר, על תצורותיו השונות, הנמצא בבית התפוצות: אילנות יוחסין, מסמכים, מאגרי מידע של תצלומים, שמות משפחה וקהילות יהודיות, סרטים נדירים והתערוכות במוזיאון. הערכה מחולקת לחמישה פרקים, שכל אחד מהם ניתן להוראה בנפרד או ברצף בזה אחר זה:

אלבום משפחה

חפצים מספרים

רקמת החיים – טקסים ומנהגים

בין תפוצות לעלייה

שפה כזהות וכתרבות

שפע של פעילויות לימוד, מחקר ויצירה מונח כאן לפתחם של המורים והמנהלים ומשמש נקודת מוצא, שממנה יכול כל מורה ומורה להמריא לפיתוח מחשבתי ויצירתי משלו. אנו תקווה שערכה זו תשמש אתכם ואת התלמידים בתהליך עבודת החקר ושתפיקו ממנה עניין, למידה מושכלת והנאה.

שורש העניין

רציונל

- הערכה מציעה למידה חווייתית, הנעשית מתוך התנסות והעזה בתחומי החשיבה והיצירה. בחירת החומרים שואפת לרלוונטיות ללומדים, מעודדת את מעורבותם הפעילה בשיעור ומחנכת לערכים ברוח התרבות היהודית.
- התלמידה בערכה מפגישה בין עבודות אמנות עכשוויות למקורות מבית התפוצות המתייחסים למסורת ולהיסטוריה היהודית.
 - התלמידים ילמדו מתוך השוואה, התבוננות, פרשנות ושאלת שאלות על הדומה והשונה בין דימויים ארכיוניים מההיסטוריה של קהילות ישראל השונות – ובין יצירות אמנות ישראליות.
 - התלמידים ידונו בחברותא בסוגיות העולות מתוך היצירות, ובעקבות זאת יפיקו תוצרים הרלוונטיים לעולמם ביצירה פלסטית ובשיח דבור וכתוב.
 - התלמידים ייצרו עבודות בסדנת האמנות בשלל טכניקות ואופני יצירה בעקבות החשיפה לערכה.

הלכה למעשה - כיצד מומלץ להשתמש בערכה

- הערכה כוללת חמש יחידות הוראה. כל יחידה מוקדשת להיבט אחר של הנושא המרכזי "שורשים". מומלץ להשתמש בערכה כמכלול. עם זאת, כל יחידה היא יחידת הוראה עצמאית ויכולה להילמד בנפרד מהערכה כולה.
- הפעילות האמנותית המוצעת בערכה היא רחבה ומגוונת, ומותאמת גם למורה הכולל בכיתה.
- יחידות החברותא והמחקר מיועדות למורה הכולל ואינן דורשות עבודה סדנאית.
- מומלץ ליצור שיתוף פעולה בין המורה הכולל ובין המורה לאמנות.
- כדאי לעשות שימוש במודל של רחל שליטא לקריאת יצירות אמנות, המובא להלן.
- מומלץ להרחיב ולהעשיר את הידע בקישורים המצורפים בסוף כל יחידה.

הנחיות להתבוננות ביצירות אמנות

על פי מודל הקריאה הדיאלוגית של יצירות אמנות מאת רחל שליטא*

- שלב 1** תיאור היצירה ותגובות ספונטניות אליה.
- שלב 2** התבוננות מדוקדקת בפרטים המרכיבים את יצירת האמנות.
- שלב 3** שאילת שאלות ויצירת הקשרים בין הפרטים.
- שלב 4** מציאת הקשרים רחבים בתוך היצירה.
- שלב 5** חילוץ משמעויות כלליות מהיצירה על פי מטען אסוציאטיבי אישי, קבוצתי, תרבותי.
- שלב 6** השגת מידע נוסף על אודות היצירה – פעילות מידענית.
- שלב 7** הבעת דעה אישית, פרשנות, חשיבה ביקורתית.

* את המאמר המלא של רחל שליטא ניתן לקרוא בקישור הבא [קשר אמנותי מס' 9 עמ' 33-43](#)

01

אלבום משפחה

הקדמה

ביחידה זו נעסוק באלבום המשפחתי, המלווה אותנו לאורך השנים ומלמד אותנו רבות על ההיסטוריה המשפחתית, התקופה, הלבוש, אורחות החיים ובילויי שעות הפנאי במשפחתנו. התמונות שבאלבום תורמות להבנתנו את הזהויות האישית,

המשפחתית והלאומית שלנו, וגם את ההבדלים בין המשפחות, המסורות, העדות והתרבויות השונות החיות בישראל זו לצד זו. בה-בעת נכיר יצירות אמנות העוסקות בהיבטים שונים של המשפחה, כגון יחסי הורים-ילדים, זוגיות, יחסים בין אחים וסיפורם של הדורות השונים במשפחה. בסדנת האמנות ניצור בהתייחסות לתמונות באלבום המשפחתי של כל תלמיד, מתוך שימת דגש בדיוקן עצמי והתמקדות בשאלה כיצד הסיפור המשפחתי תורם לזהות האישית שלי.

ראובן רובין, משפחתי, 1926, שמן על בד, 126x160 ס"מ. אוסף מוזיאון ת"א לאמנות, באדיבות מוזיאון בית ראובן

חברותא

שיחה

- מהי משפחה, לדעתכם?
- אילו סוגי משפחות אתם מכירים?
- אילו דמויות מרכיבות את המשפחה שלכם?
- מה מאפיין כל דמות?
- אילו תמונות הייתם בוחרים כחלק מהאלבום המשפחתי שלכם?
- מה אתם לומדים מהתבוננות בתמונות המשפחתיות?

פעילות

הביאו תצלומים מהבית והחליפו אותם עם אלו של חבריכם. התבוננו בתצלומים המשפחתיים שחבריכם הביאו, והסבירו מה ניתן ללמוד מהם על: התקופה שבה צולמה התמונה, מדינה, מנהגים, טקסים, עיסוק, מראה, גיל, מעמד כלכלי, סגנון חיים, מסורות, דת, סגנון בנייה, עיצוב פנים של הבתים, אקלים. על פי התמונה, נסו להמציא סיפור על משפחתו של חברכם.

צעדת בר-המצווה של מרדכי מלכה

מרדכי מלכה בחברת בני משפחתו בדרכו לבית הכנסת לטקס בר-המצווה. המלאח החדש - הרובע היהודי, מקנס, מרוקו, 1959. ליד מרדכי מצולמות אחיותיו ויולט וסולי מחזיקות בפרחים. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות מרדכי מלכה

על הצילום

תחום הצילום התפתח בשנות ה־30 של המאה ה־19 והשפיע על תפיסת המרחב והחלל, על תודעת הזיכרון ועל תפיסת האמנות. הוא שינה את אופן הבניית הזיכרון הפרטי, הקולקטיבי והלאומי, כמו גם את התקשורת הכתובה והאלקטרונית בטלוויזיה ובאינטרנט, את התעמולה, הפוליטיקה, הכלכלה, הפרסום ועוד. כמדיום מודרני, הצילום משלב טכנולוגיה עדכנית ופופולרית, והוא ניתן ליישום בכל רגע ובכל מצב. הצילום משקף את תפיסת עולמו של הצלם ואת זווית הראייה הייחודית שלו. הוא תורם לתיעוד מאורעות מתוך נקודת מבט אישית, מתוך שיקוף ערכים חברתיים-פוליטיים מחד גיסא וערכים אסתטיים-אמנותיים מאידך גיסא. ישנם סוגי צילום רבים, שלכל אחד מהם תפקידים ומשמעויות אחרים, לדוגמה:

הצילום הפרטי

סוג צילום המתפקד לרוב במסגרת הזיכרון הפרטי, ובמאה ה־21 הוא מוצג ומשותף ברשתות החברתיות באינטרנט. הוא מבנה את זהותנו האישית ואת ההיסטוריה הפרטית שלנו ושל משפחתנו ומעורר בקרבנו גאווה ושייכות. רשתות השיתוף החברתי משנות את הדרך שבה אנו תופסים את העולם ואת מכרינו. כל אחד מתאמץ להראות את הדברים החיוביים והיפים בחייו ומצניע את החוויות הקשות. הביקורת טוענת כי נגישות היתר של הצילום יוצרת מבט המעוות את המציאות הממשית ומספר סיפור מתקתק ולא אמיתי.

הצילום האמנותי

בתחילת דרכו, באמצע המאה ה־19, אפיינו את הצילום האמנותי תצלומי הפוטומונטאז', שבהם יצרו אמנים סצנות תיאטרליות שהושפעו ממסורת הציור בתקופתם. עד שנות ה־80 של המאה ה־20 נאבק הצילום על מקומו כסוגה אמנותית, מכיוון שנחשב לאמנות עממית ומסחרית, שאינה יכולה להשתוות למדיומים אמנותיים אחרים, כגון ציור או פיסול. מאז שנות ה־90 של המאה ה־20 מוצגות תערוכות צילום ועבודות וידיאו בכל מוזיאון וגלריה לאמנות עכשווית בעולם. בישראל התפתחו הצילום והווידיאו האמנותיים באופן מיוחד, וכיום מוכרים אמני הצילום הישראלים ומוערכים בכל רחבי העולם. מאז ועד היום חולל הצילום האמנותי שינוי בתרבות החזותית והציג נקודות מבט חדשות על המציאות ועל יחסיה עם האמנות.

הצילום המבויים

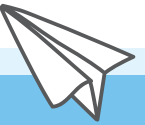
סוגה זו מאופיינת על ידי השקעה רבה של הצלם בהכנת סט הצילום לפני הלחיצה על כפתור המצלמה. הצלם חושב מראש על הקומפוזיציה, על הדמויות, על לבושן ויחסיהן זו עם זו, על התאורה ועל הרקע המצולם. כל חלק ביצירה הצילומית נמצא בשליטתו המוחלטת, בדומה לצורת העבודה של במאי סרטים. תחילתה של הסוגה בתמונות משפחה מבוימות בסטודיו ובתמונות מחזור, תמונות קבוצתיות של חברי ארגונים, כגון קבוצות כדורגל, ותמונות חתונה. כיום ישנם צלמים-אמנים רבים העובדים בדרך זו, וקצתם ידועים מאוד בעולם האמנות, כגון הצלם הישראלי עדי נס והצלם האמריקאי ג'ף וול. הצילום המבויים משמש גם בתעמולה, בשיווק, באופנה ובפרסום.

הצילום העיתונאי

סוגת הצילום המוכרת ביותר, מכיוון שהיא מייצגת לכאורה "אמת אובייקטיבית" ומשמשת "עדות חיה" לאירועים שהתרחשו במציאות. סוגה זו מאופיינת בצילום ישיר, ללא התערבות ובימוי מצד הצלם. תת-סוגה חשובה בצילום העיתונאי היא "הצילום הצבאי", המתעד מאורעות מלחמה ברחבי העולם. צלמים צבאיים, כגון רוברט קאפה ואדי אדמס, קנו להם תהילת עולם בתמונות שהצליחו לחולל שינוי תודעתי והשפיעו על שינויים פוליטיים מסעירים, כגון סיום מלחמת וייטנאם. המאפיין הבולט של סוגת צילום זו הוא החיפוש אחר "הרגע הקובע", שבו הצלם תופס סצנה שמגלמת ומתמצתת את סיפור הידיעה החדשותית כולו. בתפיסת הרגע, בלכידתו ובהצגתו בעיתון, הצילום מציג בפני קוראי העיתון את צדדיה הרגשיים של הידיעה, שגם אלף מילים לא יוכלו לבטא.

הצילום הפרסומי

סוגה זו נועדה לשכנע את הצופה בטיב המוצר המוצג ולגרום לו לרכוש אותו, ולכן עליו להיות מפתה, מרגש ומשכנע. לשם כך הצילום הפרסומי נוקט שיטות פעולה ומניפולציות שונות, שנועדו להעצים את האפקט הרגשי של המצולם, כגון: פרספקטיבה לא שגרתית, צבעים עזים, מקום והקשר לא מקובלים, הצגת המוצר לצד ידוענים וכד'.

מחקר

מפעולה לתצוגה - חקר מבוסס צילום

- צלמו תמונה שתאפשר לנו להכיר משהו מאורח החיים שלכם: בית, תחביב, אזור מגורים, בני משפחה, חברים וכד'.
- בכיתה יוצגו כל התמונות במעורבב, ועל הילדים לנחש למי שייכת התמונה על סמך הרמזים המופיעים בה.
- ספרו משהו על התמונה. הסבירו אילו ערכים משפחתיים שלכם היא מייצגת.
- צרו ציור או קולאז' * על פי התמונה, המבטאים את היחסים בין הדמויות השונות במשפחתכם.
- הציגו את יצירותיכם בגלריית התלמידים בבית הספר וצרפו אליהן את ההסברים הכתובים שלכם.

קולאז' <

טכניקה אמנותית שיוצרים בה אובייקט דו-מימדי ע"י שימוש בגזירה/קריעה והדבקה של סוגי נייר שונים כגון עיתונים, נייר צבעוני, גלויות ישנות, תצלומים ועוד.

סדנת יצירה

מנהרת הזמן -

גילום של זיכרון משפחתי ושחזור דיגיטלי שלו

- בחרו תמונה משמעותית המהווה חלק מהזיכרון של הסבים והסבתות שלכם או של הוריהם. ספרו את הסיפור של התמונה. נתחו את החפצים, הסביבה, הלבוש והאביזרים הנלווים לדמויות בתמונה.
- העלו את התמונה המשפחתית למחשב וערכו אותה באופן דיגיטלי.*
- גזרו באמצעות העורך הדיגיטלי תמונה שלכם ו"שבצו" את עצמכם בתמונה הישנה.
- הדפיסו את התמונה. הוסיפו פריטי לבוש ואביזרים בציור על גבי הדמות שלכם, כאשר אתם מגלמים דמות השייכת לדורות הקודמים.
- הסבירו בביתה כיצד הרגשתם. האם השחזור עזר לכם להתקרב לסיפור חייהם של ההורים/הסבים שלכם?

*** באמצעות עורך תמונות כמו פיקאסה או מנהל התמונות במחשבכם.

הילדות מלכה ורייזל ויניק בחברת האם והסבתא, נובוגרודק, פולין (היום בילורוסיה) שנות ה-30. בית התפוצות, ארכיון התצלומים באדיבות פאני וקסמן, ניו יורק

יצירות אמנות בנושא המשפחה

מידע למורה ורעיונות לעבודה בכיתה ובסדנה

מידע למורה <<

ראובן רובין 1893-1974

ראובן רובין הוא מגדולי הציירים הישראלים. ראובן נולד ברומניה בשנת 1893 ועלה לארץ בשנת 1912 כדי ללמוד ציור באקדמיה לאמנות "בצלאל" בירושלים. הוא המשיך את לימודיו בפריז, ובשנת 1922 חזר לישראל והשתקע בה. מאז ועד סוף ימיו הזדהה עם נופי הארץ ואנשיה וצייר אותם בהתלהבות. על יצירתו זכה ב"פרס ישראל" לשנת 1973.

"משפחתי" - בדיוקן קבוצתי זה צייר ראובן את משפחתו כבתצלום משפחתי מבוים. אם-המשפחה יושבת במרכז מוקפת בילדיה ובבני המשפחה, הלבושים בקפדנות כאילו זה עתה עלו ארצה. בגדיו הרפויים של ראובן, היושב על שרפרף קש מקומי, כמו גם נעלי הבית האדומות שלרגליו, מעידים על התערותו בארץ, ואילו המכחול והפלטה שבידיו מעידים על משלח ידו - צייר. עצי הזית הנראים ברקע התמונה אופייניים לנוף המזרח התיכון, וגם העז השחורה מעידה על הסביבה הארץ-ישראלית ועל תחושת הבית. נראה כי בעבודה זו ראובן מתאר את סביבתו החדשה, שבה הוא חש כי מצא את מקומו (על פי אתר האינטרנט של מוזיאון ת"א). העבודה מדגישה את ההבדל בין ההורים הגלותיים ובינו כ"בן הארץ". הציור הוא מיחבר מלאכותי של סמלים וקודים חזותיים, שמייצרים משמעות לאומית ואישית. זהו איננו ציור ישיר מהטבע, למרות הריאליזם שבציור הדמויות. בהשוואה שבעמוד הבא - גם בתצלום הארכיוני מופיעה משפחה "מבוימת" בצורה מלאכותית, שמקום הדמויות והמחוות בה מדגישים את המשמעות הלאומית של חלוציות ובניין הארץ. אף שמדיום הצילום נחשב "אותנטי" ו"אמיתי" יותר, שתי היצירות מבוימות ומלאכותיות, ושתיהן מגויסות למען המסר הציוני.

השוואה

התבוננות ופרשנות באמנות

משפחה של עולים חדשים בביתם, ישראל, שנות ה-50, צילום: לני זוננפלד. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, אוסף זוננפלד

ראובן רובין, משפחתי, 1926, שמן על בד, 126x160 ס"מ אוסף מוזיאון ת"א לאמנות, באדיבות מוזיאון בית ראובן

בציורו של ראובן רובין ובתצלום הארכיוני מופיעות משפחות של עולים חדשים, התבוננו בתצלום ובציור וערכו ביניהם השוואה:

התצלום הארכיוני	הציור של ראובן	
		מיהן הדמויות? מהו הסיפור שהן מספרות?
		פרטו מה דומה למציאות ומה שונה ממנה.
		מהם היחסים בין הדמויות?
		התייחסו להופעה החיצונית: לבוש, נעליים, אביזרים.
		אילו רגשות מובעים ביצירה?
		מהם האטריוביטים* הבלויים לדמויות?
		מהי הסביבה? פנים/חוץ, כפרי, בנוי, טבעי.

לאחר שמילאתם את הטבלה, חשבו: מה ההבדל בין הציור לתצלום? מה מציאותי יותר? הסבירו את טענתכם.

אטריוביט <

הוא סמל חזותי ביצירת האמנות, המעניק לדמות או לחפץ משמעות מסוימת. לדוגמה: הרקולס לובש פרוות אריה, המסמלת את כוחו הרב.

אלי שמיר - יחסי אבות ובנים

אלי שמיר נולד בעמק יזרעאל בשנת 1953 וגדל במשק המשפחה בכפר יהושע. סבו וסבתו של שמיר היו חקלאים בני דור החלוצים וממקימי הכפר. שמיר הוא בוגר האקדמיה לאמנות "בצלאל".

בציור **"אבא ואני"** (2010) מתוארים אלי והלל שמיר זה לצד זה. ציור גדול ממדים זה מציג את מלוא קומתם של השניים, מכף רגל ועד ראש, לבושים בבגדי עבודה וברקע אולפנו של הצייר, המבנה הלבן שמימין, ורפת העגלים של האב. הם ניצבים כשני ברושים במשק המשפחתי - רגליהם נטועות באדמה וראשם שואף מעלה, כך רוצה הבן לזכור את אביו. השניים עומדים על דרך עפר שמתפצלת לשני שבילים - כל אחד מהם עתיד ללכת בדרך אחרת. עולם כמנהגו נוהג (מתוך "אלי שמיר - פרקי אב" מאת רון פרטוש, מתוך אתר האינטרנט של האמן אלי שמיר).

מתוך דבריו של אלי שמיר: "בציור נראים אבי ואני. אבי נפטר חודשים ספורים לאחר שסיימתי את הציור, בעת שהוצג בלונדון. בציור אני מנסה לפענח את הקשר שבין אבי לביני ואת ייחודו. כאשר התחלתי ביצירה טרם ידענו שאבא חולה במחלה שלא יחלים ממנה. כבר אז היה ברור לי שמדובר בציור פְּרָדה ממשו חזק אך שברירי ביותר, שהנה הוא נמצא וכבר הוא איננו... בסיום הציור אני אוזח בזיכרון, בנוכחות שרובה כבר איננה בעולם, אך עדיין תקפה כהבנה של משהו שהוא אני."

אלי שמיר, אבא ואני בגודל טבעי, 2011, שמן על בד, 320x206 ס"מ

ניקולס ניקסון הוא צלם אמריקאי תיעודי שפועל במאות ה-20 וה-21. "האחיות בראון" (<< קישור לעבודה >>) היא סדרת תצלומים המספרת סיפור משפחתי של אשת הצלם ואחיותיה במהלך 40 שנה. את התצלום הראשון בסדרה צילם ניקסון בשנת 1975 בבנס משפחתי. שנה לאחר מכן, כשלורי אשתו סיימה את לימודיה במכללה, צילם שוב את האחיות, ואז עלה הרעיון שיצלם אותן פעם בשנה. כל תצלום צולם במקום אחר, במדינה אחרת. ניקסון שמר על שלושה דברים קבועים: מקומות קבועים לאחיות, שימוש באותה מצלמה, צילום בשחור-לבן. במהלך 40 שנה עמדו האחיות זו לצד זו, בכל פעם בתנוחה אחרת ובשינויים קלים שהזמן חולל. בכל שנה הן התבגרו, והדבר היחיד שלכד זאת היה העדשה. סדרת התצלומים הוצגה בתערוכה ובספר "האחיות בראון - ארבעים שנה". בסדרה ניתן להבחין בהפרשי הגילים, בקווי הדמיון הקושרים את האחיות ובהבדלים ביניהן. ניתן, כמובן, לזהות אלמנטים של אופנה וטעם אישי. סדרה זו הפכה ליצירת מופת המוכרת בעולם כולו. אנשים רבים מזדהים עם התהליך המוצג בה ונקשרים לאחיות לאורך חייהן. היא עוררה השראה באמנים רבים נוספים שיצרו לה מחוות וציטוטים.

<< סרטון עם הסברים של האמן

מחקר

שאלות לדיון על "האחיות בראון"

התבוננו בתצלומים השונים ובסרטון. מומלץ להתבונן בהם כמה פעמים, ובכל פעם להתמקד בדמות אחרת.

חשבו ושוחחו

- מדוע, לדעתכם, בחר האמן לצלם את האחיות שוב ושוב בכל שנה? מה הוא ניסה להשיג?
- מה ניתן לומר על האחיות? מה נשאר אותו הדבר? מה השתנה?
- האם ניתן לגלות משהו על היחסים בין האחיות?
- כתבו/ספרו סיפור דמיוני על אירוע כלשהו שהשפיע על יחסיהן במשך השנים.
- פרטו: מהם השינויים שחלו באחיות במהלך השנים?
- מה, לדעתכם, הקשר בין האחיות לצלם? נמקו את תשובתכם.
- באילו אמצעים אמנותיים בוחר האמן להשתמש: אור וצל, קומפוזיציה, צבעוניות, סדר ההעמדה? מדוע, לדעתכם, הוא בחר באמצעים אלו?

תמיר צדוק יליד חולון, 1979, חי ויוצר בתל-אביב, הוא אמן הפועל במדיום הצילום והווידיאו המבוימים ומיישם בעבודותיו ביקורת אירונית, מצחיקה וחרیפה על תפיסות סטריאוטיפיות של זהויות שונות בחברה הישראלית, כגון דמות הגבר ודמות המזרחי. כאמן פוסט-מודרני, צדוק מצטט באופן פרודי את השפה החזותית ואת המוסכמות החזותיות הנהוגות בסוגות צילום מגוונות – צילום חובבים, צילום משפחה, צילום עיתונות, צילום תיירים, צילום צבאי, צילום תעמולתי וצילום סטודיו. באמצעות שפתו הייחודית הוא מייצג שסעים ומתחים בין קבוצות שונות בחברה הישראלית ומעלה לדיון סוגיות של זהות פוליטית, מגדרית, אתנית ולאומית. לרוב הוא שותל את דמותו בתצלום המבויים, כמי שמכיל בתוכו ניגודים רבים (אמן, גבר, מזרחי, חייל, יהודי, מורד), ועל כן אינו יכול להיות מוגדר בצורה שטחית – כדי להדגיש את המלאכותיות והגיחוך שבהגדרות זהות בכלל, ובהכללות סטריאוטיפיות נוקשות בפרט.

בסדרת **"האחים בר-און"** מציג האמן קבוצת גברים מזרחיים, שהקרבה הגופנית, הרגשית והמנטלית ביניהם ניכרת היטב. העמידה המתריסה והמשועשעת אל מול המצלמה מדגישה את כוחה של החבורה הגברית. באמצעות מחוות גוף אינטימיות נוצר טקס פרטי, שנובע מעמדות מובנות חברתית כלפי גבריות ישראלית ומזרחית. עבודה זו מגיבה ומייצרת דיאלוג עם סדרת היצירות הצילומיות של האמן האמריקאי ניקולס ניקסון, "האחיות בראון". ניקסון צילם ארבע אחיות מדי שנה במשך 40 שנה ועקב אחר השינויים האטיים שהתרחשו בדמותן. "האחים בר-און" הם מקבץ אקראי של חברים ובני משפחה של הצלם, אשר צילם אותם באופן שנראה כאילו הם צולמו במשך שנים, אף שכל הפעולה האמנותית נעשתה בתהליך מקוצר של מפגשים ספורים. באמצעות החיקוי של היצירה האמריקאית המוכרת, שנענתה לחוקיות נוקשה של תצלום אחד פעם בשנה במשך 40 שנה, צדוק מעלה מחשבות על "אינסטנט" של הגדרות זהות ועל רעיונות "כור ההיתוך", שניסו ליצור חברה ישראלית אחידה שבה כל הזהויות האחרות נמחקות. האמן משליך בפני הצופה את הדעות הקדומות הרווחות על האופן שבו נראים, לכאורה, ארבעה גברים מזרחיים. בסדרה זו הוא מנסה לבחון את האופציה "לייצר עבר" בצורה מלאכותית. באמצעות הצילום נוצרות בדיה, אשליית זמן, שמתווכות לצופה באמצעות מניפולציות מבוימות.

ניקולס ניקסון צילם את ארבע האחיות לבית בראון במשך 40 שנה, בכל שנה באותה התקופה. הסדרה מראה את האחיות מתבגרות ומשתנות לעיני המצלמה ומעוררת מחשבות על הזמן החולף, על משפחה, על יחסים בין אחים, יחסים בין נשים ועוד. תמיר צדוק השתמש בסדרה זו כנקודת מוצא ויצר לה מחווה בסדרת העבודות "האחים בר-און".

תמיר צדוק, האחים בר-און, 2006, מתוך סדרת תצלומים, הדפסי כסף, 20x30 ס"מ

אז'ן דלקרואה, 1863-1798

דלקרואה הוא אמן צרפתי השייך לזרם הרומנטי. זרם זה באמנות התאפיין בניסיון לתת מבע מלא צבע, חומריות וחושניות לטבע האדם ולקשר בין סערות הטבע לפסיכולוגיה ולטבע האנושי. נושאו הבלתי מתפשרים של הצייר זעזעו לעתים קרובות את המבקרים, אך במהרה הפך דלקרואה לאהוב ולמקובל, ונחשב לאחד הציירים המפורסמים ביותר. בשנת 1832 ערך דלקרואה מסע לספרד ולצפון אפריקה כחבר במשלחת דיפלומטית וביקר במרוקו ובאלג'יר. במהלך מסעו אייר ישירות מהתרשמויותיו, ובהמשך צייר ציורים גדולים ומלאי עוצמה שהציגו בפני העולם את תרבות המזרח היצרית, החושנית והפראית - כפי שתפס אותה במבטו האירופאי.

דלקרואה צייר את היצירה **"חתונה יהודית במרוקו"**, בעת ששהה בעיר טנג'יר שבמרוקו והשתתף בחתונה יהודית. הציור מתאר מבואת כניסה לבית, שבה הקהל יושב ליד הקירות

על מחצלות, וכולל מוזיקאים ומוזמנים. הכלה נראית בבירור רוקדת במרכז לצלילי כלי הנגינה. פנים סקרניות מביטות מהמרפסות ומהחלונות. הציור מתעד אווירה שמחה וצבעונית ומשקף את חיי התרבות העשירים של היהודים במרוקו באותה תקופה.

אז'ן דלקרואה,
חתונה יהודית במרוקו,
1837, שמן על בד, 140.5X105 ס"מ

סעודת שבת בבית משפחה יהודית
בתימן. האב בוחן את בקיאותו של
בנו בתורה. תימן 1900, דיורמה. בית
התפוצות, תצוגת הקבע

מחווה לדלקרואה

תמיר צדוק, "חתונה יהודית במרוקו" 2014 -

<< לצפייה בסרטון

האמן תמיר צדוק יצר **מחווה*** לדלקרואה בעבודת וידיאו מעובדת באופן דיגיטלי, המתבססת על ציורו של דלקרואה. האמן מאפשר לנו "להיכנס" לתוך היצירה ולחוות את האווירה בחתונה. בעבודתו צדוק מעיר לחיים את הדמויות, בעוד הנגן מנגן את נגינתו. בסצנה הדמיונית הדמויות נעלמות אט-אט, עד שהחדר מתרוקן כליל. העבודה מוקרנת על גבי קופסת אור ויוצרת תחושה ריאליסטית; היא "מתערבת" בהיסטוריה ובעבר, וכביכול משנה אותם.

דיאלוג בין אמנים

צדוק פנה אל יצירתו של דלקרואה מכיוון שלתחושתו, התרבות היהודית המזרחית בישראל אינה מוצגת במלוא יופייה והדרה. הוא מוחה על היעלמותה ההדרגתית של מסורת זו מהתרבות הישראלית באמצעות ריקון החדר מהדמויות באופן דיגיטלי – הדמויות נעלמות בזו אחר זו עד שהחדר נותר ריק – כפי שקרה לתרבות המזרחית בישראל, שההתעלמות ממנה רוקנה בהדרגה את משמעותה ועמעמה את הזיכרון שלה. האמן מנסה להתערב בפועל בעיצוב ההיסטוריה. הוא מתחבר אל עבודתו של דלקרואה ומנכס אותה אל הזיכרון המשפחתי והאתני שלו. הוא מפנה את מבטו של הצופה אל מקורות משפחתו ומשתמש ביצירת מופת מתולדות האמנות כדי להעביר מסר פוליטי, אישי וחינוכי – המאיר את התרבות המזרחית ומנכיח אותה מחדש. כך משתמש האמן הישראלי ביצירה מהמאה ה-19 ומביא אותה אל לב השיח העכשווי של התרבות הישראלית.

מחווה/הומאז' <

דיאלוג עם אמן: הוקרה ליוצר באמצעות רמז ברור ליצירתו. ציטוט היצירה המקורית בתוך יצירה חדשה באופן גלוי ומתוך מתן קרדיט מפורש ליצירה המקורית.

חיה גרץ-רון היא אמנית ישראלית עכשווית, המציירת ציור פיגורטיבי המתבסס על תצלומים פרטיים ואנונימיים מבוזזים. בפעולתה הציורית היא יוצרת דימויים של ילדות ומתבגרות, המתייחסים להיסטוריה של החברה הישראלית. עבודותיה נעות בין האוטוביוגרפי (ילידת 1948, שנת הקמת המדינה) להשתקפות של דמותה בקולקטיב הישראלי הנשי לדורותיו. היא עוסקת ביחסי אימהות ובנותיהן ומתעמתת עם המיתוס שעליו התחנכה: "טוב למות בעד ארצנו". ברקע עבודותיה מהדהד סיפור ביוגרפי, הנשזר בזיקה לזיכרון קולקטיבי המשותף לרבים מבני הארץ. עבודותיה מיטיבות לבטא מערכות יחסים מורכבות בתא המשפחתי, ונרמזת בהן השתקפות מבנה היחסים במערכות החברה. רבות מעבודותיה מצוירות מתוך תצלומי משפחה או תצלומי חובבים ומשמרות את רגע ה"פונקטום" של המצלמים.

פונקטום <

מלשון נקודה, הדגשה, דקירה. מבטא ממד של דחיפות רגשית, הקוראת לנמען לפענח את הממד הגופני והרגשי של האובייקט (מתוך: רולאן בארת, מחשבות על הצילום, 1980).

חיה גרץ-רון, נועה ויובל, 2007, שמן על בד, 97x130 ס"מ

חיה גרץ-רון, את דופקת לי בראש, 2010, שמן על בד, 55x45 ס"מ

השוואה

“אחיות” ניקולס ניקסון מול חיה גרץ-רן

“האחיות בראון” היא יצירה מצולמת מבוימת. לעומת זאת, חיה גרץ-רן משמרת בציוריה את האיכות הצילומית הספונטנית, שכביכול צולמה ב”רגע הקובע”, ללא מודעות המצלמות, אך מצויירת בצבעי שמן על בד. ערכו השוואה בין היצירות ודונו בכך בכיתה.

חיה גרץ-רן	ניקולס ניקסון	
		מיהן הדמויות? מהו הסיפור שהן מספרות?
		מציאותי / מלאכותי.
		מהם היחסים בין הדמויות?
		התייחסו להופעה החיצונית: לבוש, נעליים, אביזרים.
		מהם הרגשות המובעים ביצירה?
		מהו גיל הדמויות?
		מהי הסביבה, הרקע?
		כיצד תורמת הטכניקה של היצירה למסר שלה ולמשמעותה?

פרידה קאלו 1907-1954

פרידה קאלו נולדה במקסיקו לאב ממוצא יהודי-גרמני-הונגרי ולאם ממוצא אינדיאני-ספרדי. כאשר הייתה בת 18, היא נפצעה קשה בתאונת דרכים. לאחר התאונה נאלצה לעבור מספר רב של ניתוחים, והחלמתה ארכה זמן רב, שבו הייתה מרותקת למיטתה. במהלך זמן זה החלה קאלו לצייר. בגיל 22 נישאה לצייר המפורסם דייגו ריברה. פרידה קאלו הסתתרה במהלך חייה מאחורי מסכות רבות. היא אהבה להציג את עצמה כאשתו הקטנה של הצייר המפורסם דייגו ריברה, כציירת חובבת ונאיבית וכמקסיקנית טיפוסית - אך מאחורי חזות זו הסתתרה אישיות מורכבת בהרבה. קאלו הקדימה את זמנה. ביצירתה היא עסקה בפוליטיקה של זהויות, במגדר וברב-תרבותיות שנים רבות לפני שמושגים אלה הפכו לחלק מהשיח האקדמי והתרבותי. היא הקדימה את זמנה בהבנה שהזהות איננה קבועה, אלא משתנה, מומצאת, חמקמקה ורבת-פנים. באמצעות אמנותה היא הציגה את עצמה כישות מתהווה, רבת-רבדים ועתירת סתירות: כגוף וכנפש, כגבר וכאישה, כבת של מהגר יהודי, כצבי פצוע וכאלה ההינדואית פרווטי.

"משפחתה של פרידה" - קאלו הרבתה לצייר דיוקנאות עצמיים, וסגנונה משתייך לזרם הסוריאליסטי. בציור שלפנינו מוצג מעין עץ משפחה. למעלה בשמים מופיעים הסבים המקסיקנים והיהודים, במרכז - הוריה, ובחלק התחתון - פרידה במרכז, מימינה שתי אחיותיה הבוגרות ומשמאלה אחותה הצעירה. העובר המופיע לידיה יכול לרמוז על התינוק שהפילה. באשר לדמויות שאינן גמורות ישנן השערות שונות, ייתכן שמדובר באחיה-למחצה מנישואיו הקודמים של אביה או בשני ילדיה של אחותה. באשר לדמות הנוספת בחלק התחתון מימין, ייתכן שמדובר באחיה התינוק שנפטר כשהיה אך בן ימים ספורים. את הציור היא ציירה מסוף שנות ה־40 ועד מותה. היא עבדה עליו רבות בזמן שהותה בבית החולים. פרידה קאלו נפטרה לפני שסיימה את התמונה המשפחתית.

פרידה קאלו, ללא כותרת (משפחתה של פרידה), 1949 בקירוב, שמן על בד, 35X31 ס"מ

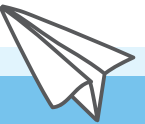

צילום של פרידה עם הסבים שלה הנרייטה קאופמן וג'קוב קאלו, תצלום ש/ל, 1927

בניית אילן יוחסין - כיצד בונים עץ משפחה?

מהו אילן יוחסין?

אילן היוחסין הוא תיעוד של ההיסטוריה המשפחתית שלנו ומהווה מעין "תעודת זהות" של המשפחה. באמצעותו נוכל לעבור ולדלג בין ההיסטוריה המשפחתית-אישית לזו היהודית והכללית. אילן היוחסין הוא כלי חשוב מאוד בארגון המידע שצברנו בחקר השורשים, באחסונו ובשימורו. הוא נקרא גם גניאולוגיה ביוונית, **גניאו = דור + לוגיה = תורה. תורת הדורות.**

מחקר

צרו אילן יוחסין (עץ שורשים משפחתי) בעזרת בני המשפחה וצרפו אותו למאגר העצים במרכז לגניאולוגיה יהודית ע"ש דגלס א' גולדמן בבית התפוצות, שבו יישמר המידע על משפחתכם למען הדורות הבאים. << [אתר ליצירת עצי שורשים](#)

שלב א' // תחקיר ואיסוף נתונים

- **חוקרים:** מה ידוע לי על משפחתי? מי עוד מכיר את משפחתי? האם מישהו במשפחתי חקר את תולדות המשפחה והכין עץ משפחה? בבידעם כבר חיפשתי? ומה לגבי הבידעם של קרובי משפחתי? האם יש למשפחתי "ארכיון" חפצים, ספרים, תעודות, תצלומים וכד'?
- **יוצאים מהבית:** היכן נבקר ונחפש מידע מחוץ לבית: אירועים משפחתיים, בתי קברות, כתובות מגורים ישנות, ספריות מחקר, ארכיונים, מוסדות ורשויות.
- **נשארים בבית:** היכן נחפש מידע מתוך הבית? מאגרים באינטרנט, ספרים באינטרנט ובספרייה שבבית, אתרים לגניאולוגיה יהודית, אלבומי תמונות וכד'.

שלב ב' // תוכנת מחשב לבניית עץ משפחה, לארגון המידע ולעריכתו

- מי האיש הראשון בעץ המשפחה שלי? ומי הבאים אחריו?
- כמה אנשים יש לרשום בעץ המשפחה? אילו נתונים לרשום?
- באיזו שפה לרשום את הנתונים? האם חשוב לרשום את מקורות המידע שלי?
- מה לגבי צירוף מולטימדיה, מסמכים, מפות, תצלומים וכד'?
- עריכת הנתונים ובדיקת האמינות – האם בניית עץ משפחה היא עבודה של בודדים או של כלל המשפחה?
- מומלץ לקבל ייעוץ מחוץ למשפחה: חברות לגניאולוגיה, מוסדות ומוזיאונים.
- יתרונות בולטים לבניית עץ המשפחה בעזרת תוכנת מחשב: סוגי עצים שונים, בניית עץ משפחה באתר אינטרנט, אפשרות להעברת מידע בין תוכנות לגניאולוגיה, שמירת המידע וגיבוי.

שלב ג' // רישום עץ המשפחה במאגר בית התפוצות, מדוע זה חשוב? << [מאגר בית התפוצות](#)

1. שימור ופרסום עץ המשפחה
2. שליחת עדכונים
3. שמירה על פרטיות
4. זכויות יוצרים

הצעות לפעילות סדנאית

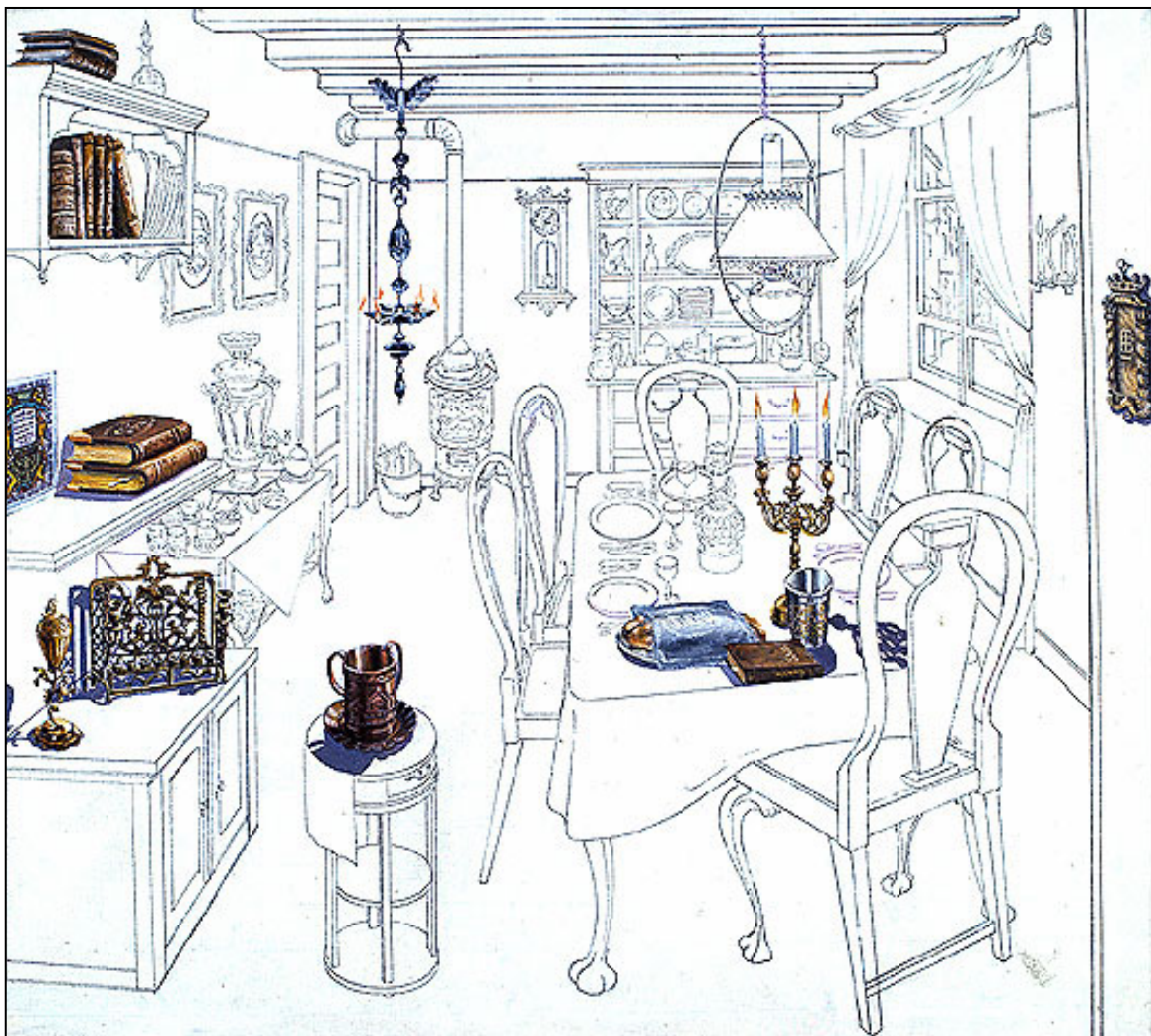
- אספו תמונות משפחתיות המתארות אתכם מגיל ינקות לאורך השנים, לבד או עם דמות נוספת מהמשפחה סרקו או צלמו את התצלומים.
 - א. הפכו כמה מהם לציורים או לרישומים בסגנון ריאליסטי כמו חיה גרץ-רן (ניתן להיעזר בשקפים, בנייר העתקה או בציור בצבע על גבי התמונה המודפסת).
 - ב. ערכו סרטון Stop Motion או ציירו חוברת קומיקס הממחישים את השתנותכם לאורך החיים.
- בחרו תמונה משפחתית וציירו אותה. החליטו אם אתם משאירים אותה כפי שהיא או עורכים בה שינויים, שיבטאו מחשבות, רגשות או דעות שלכם על המצוירים.
- סדנת צילום - צלמו דיוקן עצמי עם חפץ (אטריבוט), המסמל את אישיותכם או את אחת מתכונותיכם.
- ציירו או עצבו במחשב מפה של עיר דמיונית הנקראת על שמכם (לדוגמה: "נווה מאיה" או "קריית עידן"). כל רחובות העיר ואתריה משקפים את תחביביכם, העדפותיכם, עיסוקיכם וחלומותיכם. ניתן לעשות זאת כשרטוט מפה במבט-על המשלבת איורים ו"קלפים", או להפוך זאת למשחק דומה ל"מונופול".
- בחרו דמות משמעותית עבורכם במשפחה. הסבירו בכיתה: מדוע היא משמעותית עבורכם? כיצד תוכלו לבטא זאת ביצירה? הכינו עבורה מתנה יצירתית המבטאת את תחושותיכם.
- פסלו בחוטי ברזל, חומר, דאס, שעווה, תחבושות גבס או עיסת נייר דמויות במשפחה. ראו דוגמאות באתר של האמנית שירה זלובר.

מקורות מידע, מקורות ברשת ומידע נוסף

- שקד שלומית, "דיוקן משפחה (אכילס בוחר במחרוזת הפנינים)", מתוך: רחל סוקמן (עורכת) טרמינל, כתב עת לאמנות המאה ה-21, טרמינל 45, טרמינל, כתב עת לאמנות המאה ה-21, 2011, 10.
- אלי ברודרמן, "מבעד לדיוק הפנימי", ערב רב.
- אנקורי גנית, הקדמה לספרה "פרידה קאלו", סימניה.
- ברטוש רון, "אלי שמיר, פרקי אב", אתר הבית של האמן אלי שמיר.
- חיה גרץ רן, אתר האמנית.
- אז'אן דלקרואה, ויקיפדיה.
- וילצקי מיכל, "האמן 17: תמיר צדוק", וואלה תרבות, מרץ 2008.
- וישניצקי-לוי יעל, "כל עבר ראוי הוא שירושע", ערב רב.
- ניקולס ניקסון, פרופיל אמן.
- פרידה קאלו, הציור משפחתה של פרידה.
- קולטון סיגל, "צייד הזמן: על ניקולס ניקסון", דרך צילום.
- רובין ראובן, מוזיאון תל-אביב לאמנות, אוספים אמנות ישראלית.
- רובין ראובן, ויקיפדיה.
- צדוק תמיר

02

חפצים מספרים

שבת בבית יהודי, איטליה, המאה ה-17. צבי גרא, 1978,
בית התפוצות, תצוגת הקבע

”הדברים היומיומיים יפים ועשירים מספיק כדי להפיק מהם ניצוצות פואטיים”

רוברט ואלזר

הקדמה

האדם יצר חפצים מראשית ימיה של התרבות האנושית. לחפצים במרחב הפרטי או הציבורי יש משמעויות וערכים שונים בחיי האדם. בחפץ ניכרים ערכים פונקציונליים, חזותיים, רגשיים, פולחניים ותרבותיים. ניתן להכיר אדם ואף חברה ולהבין אותם באמצעות החפצים שבהם אדם או חברה אלה משתמשים. יחסו של האדם לחפץ יכול להיות רציונלי, רגשי, אינטואיטיבי או חווייתי. ביחידה זו נעסוק במקומם של החפצים בחיינו. נלמד כיצד החפץ מרמז על צרכיו

של האדם, על טעמו האישי ועל מעמדו. כמו כן נלמד את המשמעויות הסמליות שנלוו לחפצים בתקופות שונות ואת יחסי הגומלין בין החפץ לאדם. נשאל כיצד החפצים שעברו מדור לדור במשפחה מספרים את ההיסטוריה המשפחתית, את תרבותה ואת מסורתה. ביחידה זו נכיר יצירות אמנות, המעמידות במרכזן חפצים באופנים שונים. בסדנת האמנות ניצור בהתייחסות לחפצים המופיעים ביצירות האמנות או שנלך בעקבות חפצים שימושיים המסמלים עבורנו ועבור משפחתנו ערך רגשי או הסטורי מסוים.

ילד קורא בהגדה של פסח בסדר לדוגמה בבית הספר הדתי "קהילת ישראל", ברוקליין, מסצ'וסטס, ארצות הברית, 1984, צילום: גאי הילזנראט. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי, באדיבות גאי הילזנראט, ארצות הברית

חברותא

נחשוב ביחד

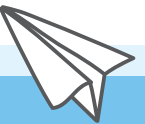
- מהו תפקיד החפצים בעולמנו?
- באיזה אופן מעידים החפצים על התרבות שבה אנו חיים?
- אילו חפצים יכולים ללמד אותנו על דמויות ומאורעות משפחתיים?

משימת חקר

- **חפשו** בביתכם חפץ המספר סיפור הקשור במשפחתכם, והביאו אותו או תצלום שלו לכיתה.
- **ספרו** בכיתה את הסיפור שעומד מאחורי החפץ.
- **העלו** את סיפורי החפצים ואת התצלומים שלהם לאתר האינטרנט של בית התפוצות למען הדורות הבאים.

טבעת נישואים מכסף בצורת בית עם ארובה ודלת על ציר עם ידית. פולין (?) המאה ה-19? בטבעת חרותות המילים "הצלחה" ו"ברכה". בגג הבית רקועים כוכבים, מאחור מגן דוד, ובצדדים חרותות המילים "בית" ו"הצלחה". אוסף בית התפוצות, תרומת מלכה אילן, תל אביב

מחקר

בעקבות חפצים

- **הביאו** מהבית חפץ שיש לו משמעות לגביכם, תארו אותו וכתבו את סיפורו.
- **הניחו** את החפצים על השולחן במרוכז והחליפו ביניכם את הסיפורים.
- **קשרו** בין הסיפורים הכתובים לחפצים, נסו למצוא את החפץ התואם את הסיפור.

חשבו

- מה מספר החפץ על הילד שהביא אותו?
- מה מספר החפץ על עצמו?
- אילו מחשבות, זיכרונות או שאלות מעלה החפץ?

מנורת חנוכה, תוניס, המאה ה-19, פליז, בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, אוסף ברדה, גבעתיים

אוצרות תערוכה

מיון החפצים

מיינו את החפצים שהבאתם מהבית על פי קטגוריות שתקבעו. לדוגמה: חומר, צבע וצורה, מקור החפץ, שימושיו או כל דרך מיון אחרת שתבחרו, וסדרו אותם בקבוצות.

חקר ויצירה

חפשו באינטרנט הסברים על חפצים דומים לאלו שהבאתם, על פי הקטגוריות. צרו קולאז' או רצף מתמונות של חפצים בעלי אפיון דומה ושלבו טקסט ותמונה.

אוצרות תערוכה

הציגו את החפצים על פי הנושאים שבחרתם. תלו אותם על קיר או הניחו אותם על שולחנות או כני תצוגה. ארגנו את התערוכה באופן נעים לצפייה וברור למתבונן. קבעו שם לתערוכה, הכינו שלט גדול עם שם התערוכה ועם פירוט שמות האוצרים והמשתתפים. הציבו כתוביות, ובהן הסבר על החפצים והסיבות לבחירתם לתערוכה.

למידת עמיתים

כל קבוצה תדריך קבוצה אחרת, תתאר את התערוכה שיצרה ותספר עליה.

קס מחזיק בספר תורה בבית כנסת בכפר של ביתא ישראל, אתיופיה, 1987
צילום: ג'ראלד גוטצן. בית התפוצות, ארכיון התצלומים, באדיבות ג'ראלד גוטצן, אנגליה

יצירות אמנות בנושא חפצים

מידע למורה ורעיונות לעבודה בכיתה ובסדנה

מידע למורה <<

דינה שנהב

שנהב נולדה בירושלים בשנת 1968 ולמדה במדרשה לאמנות בבית ברל ובאוניברסיטת חיפה. היא בתה של הסופרת חיה שנהב ("מיץ פטל הארנב"), ואביה היה רסטורטור (משמר ומשחזר יצירות אמנות) שהתמחה בשחזור פסיפסים. שנהב מפסלת בדרך כלל בספוג. היא מוציאה את החומר מהקשרו ונותנת לו משמעות חדשה. הבחירה של שנהב ליצור בספוג מזרנים צהבהב ורך מפתיעה ואינה שגרתית. היא יוצרת מהספוג שלל מיצבים ופסלים פואטיים, עצובים או מצחיקים. לרוב היא מתעתעת בצופה וגורמת לו להתבונן שנית בחפץ ולפרש מחדש את משמעותו. למשל, כאשר היא הופכת מסורים או רובים לדימויים תלת-ממדיים מספוג, היא מרככת אותם ומעקרת את כוחם המשחית. לדברי האמנית: "בבסיס העשייה שלי יש חוסר יכולת להתמודד עם אירועים הקשורים לאלימות ולאכזריות". מסיבה זו היא בוחרת לייצג אירועים אלימים וקשים באמצעות הספוג הרך, וכך מעוררת מחשבה על המתח שבין אלימות אישית ופוליטית לצד הרך, הנשי והאנושי של האדם.

רונית אדם

רונית אדם היא פסלת ישראלית ילידת 1959, יצירתה מתאפיינת בחקירת גבולות החומר. היא יוצרת באבן ומפסלת אותה באופן ריאליסטי, כך שהאבן הופכת לייצוגים של חומרים אחרים, כגון נייר, בד, עור, יוטה, קרטון ועוד. האמנית משנה את המרקמים של החומר ובוחנת את גבולות החומריות ואת היכולות של חומרים שונים. היא מערבבת בין גבוה לנמוך ב"היררכיה" התרבותית של חומרים, כך שחומר יקר ויוקרתי "מתחפש" לחומר זול ופשוט. אדם מפסלת באבן חפצים אישיים יומיומיים המשוחזרים בגודלם הטבעי. החפצים שהאמנית יוצרת מאפיינים את החיים בקיבוץ בראשית שנותיה של מדינת ישראל. באחת מתערוכותיה בנתה אדם מיצב המדמה חדר פרטי בקיבוץ, שבו חיה אישה חיים סגפניים של צניעות והסתפקות במועט.

"סחבה" – העבודה לקוחה מתערוכה שעסקה במוצרים "חסרי ערך", שאותם ייצגה האמנית כאמנות באמצעות חומרים יוקרתיים: "יש כאן הומור פנימי וחקירת החומר: לקמט, למתוח, לכופף ולהוציא... אני מחויבת ומתמוגגת מהאפשרות לתת מקום לדברים יומיומיים ולא חשובים ולשים אותם אחר כבוד על הפודיום". רונית אדם יצרה משיש שחזור מדויק בגודל טבעי של סחבה, שבמקור עשויה מבד גס ופשוט. על ידי המשחקים בשינוי החומר והמרקם המקוריים של החפץ מושכת הפסלת את תשומת לב הצופה אל חפצים פשוטים ושוליים, שלרוב איננו שמים לב אליהם. באמצעות הטיפול האמנותי בחפצים היא מרמזת באופן מטאפורי על משמעות חברתית רחבה יותר, מושכת תשומת לב אל אלו שנשכחו בשוליים, שמודרים מההכרה החברתית. בכך שהיא מייצרת את הסחבה הפשוטה מחומר קלאסי יקר ויוקרתי כגון אבן ושיש, היא נותנת במה מכבדת גם לנידחי החברה.

השוואה

התבוננות ופרשנות באמנות

דינה שנהב, פרט, בסוף היער, 2009, ספוג ודבק, 600x250x300 ס"מ

רונית אדם, סחבה, 2016, שיש טורקי, 28x11x50 ס"מ

לפניכם שתי יצירות אמנות המדמות חפצים ביתיים. ערכו השוואה בין היצירות וחשבו מהם המסרים שהאמניות ניסו להעביר באמצעות היצירות. חשבו על כותרת העבודה. האם היא תורמת להבנתה?

דינה שנהב, "בסוף היער"	"סחבה", רונית אדם	
		מה מספר החפץ, לדעתכם?
		האם הוא דומה/לא דומה למציאות?
		מאיזה חומר עשוי החפץ?
		מהן תכונות החומר: רך/קשה, כבד/קל, צבעוניות?
		מהו המרקם* של החפץ?
		הסבירו את השינוי שהחפץ עבר בהפיכתו ליצירת אמנות.

מרקם/טקסטורה <

מכלול המאפיינים הקשורים לתחושות העולות במישוש או בראייה מפני השטח של אובייקט. לדוגמה: חלק או מחוספס, צפוף או מרווח, מבריק או מט.

מידע למורה <<

ניבי אלרואי

אלרואי היא אמנית ישראלית רב-תחומית ילידת 1978, היא יוצרת את אמנותה מתוך יחסי גומלין עם תחומים לימודיים ומקצועיים אחרים, כגון מתמטיקה ומדעי החיים, ובהשפעת תחומים אלה. עבודותיה משלבות פיסול, מיצב, אנימציה, תחריט ואיור. בעבודות שיצרה בשנים 17-2015 היא שיתפה פעולה עם מדענים מהאוניברסיטה העברית. מתוך מבנים ביולוגיים, מולקולריים ומיקרוסקופיים בנתה אלרואי סביבות מטאפוריות מפורקות ומלאות דמיון, המדמות ארכיטקטורה בלתי אפשרית. היא דוחסת דימויים דו-ממדיים ותלת-ממדיים ממדיומים שונים לכדי פסל או מיצב רב-ממדיים ורב-חומריים.

מדברי האמנית:

"אני מרותקת ממצבי ביניים, תהליכים של התפרקות ובנייה מחדש ומעגלים מחזוריים. המתח בין תכנון למקריות, הקפאה של הכמעט והלפני. אני חושבת ברישומים, אבל האתגר הוא לתרגם אותם למרחב (פסלים ומיצבים) ולזמן (מיצבי אנימציה וסרטים) [...] החיים אחרי התרבות, שיירים, ואיך האורגני תוקף ומשתלט על ניסיונות לתרבת את הסביבה ולייצר סביבות ארכיטקטוניות מעשה אדם, ומה קורה כשהטבע חודר ומשנה אותן".

ניבי אלרואי, ללא כותרת, 2011, טכניקה מעורבת: רדי מייד, שידת מגירות (עץ, פוליטורה, לזור), 15x29x19 ס"מ

סדנת יצירה

"אני חושבת ברישומים, אבל האתגר הוא לתרגם אותם למרחב (פסלים ומיצבים) ולזמן (מיצבי אנימציה וסרטים)" ניבי אלרואי, אמנית.

- התבוננו בחפץ כלשהו בסביבתכם: ארון, מגירות, רהיטים, ספרים, כלי מטבח וכד'.
- רשמו בעיפרון את החפץ.
- דמיינו מה היה קורה אילו היה החפץ מתחיל לגדול, להשתנות, לצמוח לכל מיני כיוונים. שרטטו את מה שדמיינתם.
- נסו ליצור את החפץ החדש שציריתם או רשמתם באמצעות חומר: דאס, פלסטלינה, חומר, עיסת נייר.
- תעדו את התהליך בצילום והפכו את השינוי לסרטון אנימציה ממוחשבת, וידיאו או "Stop Motion" (למשל, באמצעות תוכנת Movie Maker).

נטע ליבר-שפר, אמנית ישראלית, ילידת 1972. עבודותיה עוסקות בזמן ובזיכרון. הדימויים בציוריה והיחס בין החלל והדמויות יוצרים סצנות חידתיות המעלות על פני הבד רבדים של תת מודע תרבותי והיסטורי. האמנית שילבה בעבר ציור וצילום, כאשר היא מתבוננת בצילומים מאלבומים משפחתיים או מארכיונים היסטוריים. כיום היא משתמשת בצילום כבנקודת מוצא, אך אינה מקפידה על חיקוי מושלם של הדימוי המצולם. היא מעדיפה לשלב בתוך הציורים ההיסטוריים גם מרכיבים אחרים, ואף דימויים שהמציאה ודמיינה. "פעם הייתי נאמנה לצילומים, הרגשתי שאני מצילה דימויים מהשכחה, היום אני נוטה יותר לעבוד לפי קולאז' ולהיות קצת פחות היסטוריונית ויותר פסיכולוגית; לחפש עניינים נפשיים יותר".

"הציור 'מחסן' הוא חלק מסדרה של ציורים שצוירו בישיבה שפופה תחת הבית, מתוך ניסיון לפענח צברים וצורות לא מפוענחים בין קירות בטון חשופים. המחסן יכול להוות גם מקלט ממלחמה עתידית. זה מקום בו נאגרים חפצים על מנת שישובו וישמשו באחד מן הימים. אך עם צאתם מטווח העין הם נשכחים מלב ועוטים שכבות אבק ושכחה. בכך הם מסמלים בעיניי את 'התת-מודע' של הבית, צבירת ניסיון חיים, שלא דווקא ישוב ויראה אור. מאגר חיים שכוחים". (מדברי האמנית)

נטע ליבר-שפר, מחסן. הצצה, 2003, שמן על בד, 45x45 ס"מ

אריאן ליטמן-כהן

אריאן ליטמן-כהן נולדה בשווייץ בשנת 1962, ועלתה לישראל לבדה בגיל צעיר. ליטמן היא אמנית בינתחומית. אמנותה מושפעת מתהליך ההגירה והשתלבותה בארץ, ומשלבת חשיבה רפלקטיבית וביקורתית על תרבות המוצא שלה – שווייץ, ועל התרבות הישראלית שבה נקלטה.

פרויקט ארץ הקודש (1994-2002)

פרויקט אמנותי זה, המקדם תיירות דתית-צליינית, עוסק בארץ הקודש ובמאפייניה כמותג המוכר את סמלי המדינה והמורשת: "אוויר קדוש מארץ הקודש"; צנצנות דבש של "ארץ זבת חלב ודבש"; בקבוקי מים ממי הירדן: המים הקדושים לנוצרים שבהם הוטבל ישו, מייסד הנצרות; והקופסה הכחולה: קופה לאיסוף תרומות של הקרן הקיימת, המייצגת את הציונות ואת שיבתם של היהודים לארצם. האמנית מתעניינת בשימוש המניפולטיבי בדימויים המעוררים ריגוש אמונתי-דתי או לאומי. שכפול הסמלים והדימויים שוב ושוב והצבתם במדפים זה לצד זה כמו בסופרמרקט, מעלים שאלות על הקשר בין מסחור של דימויים חזותיים לניצול התמימות של המאמינים לצרכים פוליטיים, דתיים וכלכליים, השזורים אלה באלה. מדברי האמנית: "פרויקט זה מעורר שאלות לגבי השימוש המורכב בביטוי 'ארץ הקודש' כאסטרטגיה שיווקית והפיכתו למוצר נסחר. העבודה נעשתה בשיתוף חברות ציבוריות ומסחריות ידועות. השתמשתי בלוגו שלהן על מנת ליצור מתח בין אינטרסים דתיים, פוליטיים וכלכליים."

- אריאן ליטמן-כהן, "פרויקט ארץ הקודש", 1994-2002
1. Air Holy, 1996, מהדורה מיוחדת של 200 פחיות אוויר חתומות וממוספרות. בשיתוף עם אייר מוניטור בע"מ.
 2. קופסאות כחולות מטופלות 2002 – בשיתוף עם קק"ל.
 3. Water Holy, 1998, מהדורה מיוחדת של 500 בקבוקים חתומים וממוספרים. בשיתוף עם מעיינות עדן בע"מ, מים מינרליים טבעיים.
 4. לא מדבשך ולא מעוקצך, 1994, מהדורה מיוחדת של 1,000 צנצנות "דבש ירדן" מטופלות, חתומות וממוספרות. באדיבות קיבוצי הגליל, דבש ירדן.
 5. אדמת קודש למכירה, 1996, מהדורה מיוחדת של 200 שקי אדמה חתומים וממוספרים. בשיתוף עם ערים, חברה לפיתוח עירוני בע"מ.

סדנת יצירה

בעקבות אריאן ליטמן-כהן: מיתוג ערכים באמצעות חפצים

אספו אריזות שונות של מוצרי צריכה הנפוצים בחיי היומיום שלכם והביאו אותם לסדנה (קופסאות קורנפלקס, בקבוקי קולה, אריזות של חטיפים וכד').

- שנו את האריזות כך שיביעו ערכים שונים שאתם רוצים "לשווק" באמצעותן, המנוגדים למיתוג השיווקי-מסחרי של המוצר.

דוגמאות:

- שלבו תמונה וטקסט על גבי שקית חטיפים או קופסת עוגיות, כך שהמוצר שנמכר באריזה ישקף את הערך: "אכול טבעי ובריא".
- צרו עטיפה חדשה לבקבוק הקולה ועצבו אותה כך שתביע את הערך: "תן כבוד למבוגרים". השתמשו בדימוי ובטקסט.

מיכה אולמן – מן הבולטים והחשובים שבאמני ישראל, יליד 1939, חתן פרס ישראל לשנת 2009. עבודותיו הייחודיות מאופיינות בדיאלוג מורכב בין החומר לסביבה, להיסטוריה, לפוליטיקה ולזיכרון.

”חצות” – האדמה, החול, הבית והמולדת הם נושאים חוזרים ביצירתו של האמן. הפסל עשוי מלוחות ברזל חלודים, היוצרים צורה תמציתית ומרוכזת. לוח ברזל קשה המכיל חול אדמדם. חול החמרה דומה במבט ראשון ללוח המתכת החלוד, ורק כאשר מתקרבים לעבודה מבינים שזהו חול רך המשתנה בכל מגע קל. האמן משחק עם הדמיון ועם הניגוד בין שני החומרים: שיפוע תלול של חול נראה כמתכת; קיר שנראה מוצק הוא חול; בית הנראה סגור הוא מכל פתוח; כך גם משחקי המילים בין ”לוח” ל”חול”, בין קודש לחול ובין יום ללילה.

אולמן יוצר פיסול מופשט מודרניסטי מינימליסטי בעל מטען אסוציאטיבי, הקושר בין הצורה הפיסולית למשמעויות הרחבות שלה. למשל, המילה ”בית” טעונה בשפע של חומרי זיכרון, רגשות ועמדות המתקשרים אל המושג. אולמן מפעיל אסטרטגיות פעולה אמנותיות חמקמקות ליצירת עולם שבו ה”בטוח” אינו מובטח, היציב מוליד קריסה, והאדמה הטובה היא גם ”ארץ אוכלת יושביה”. אמירה זו מקשרת באופן ביקורתי בין הממד האישי לממדים הפוליטי והחברתי בישראל.

מיכה אולמן, **חצות**, מן הסדרה מכלים, 1988, ברזל וחול חמרה, 240x320 ס"מ, גובה: 253 ס"מ

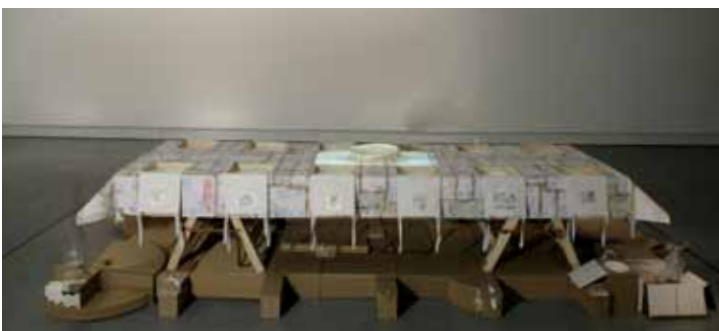
רבקה פוטשבוזקי

רבקה פוטשבוזקי – אמנית ישראלית, ילידת 1958. אמנותה מעלה תכנים טעונים המתקשרים לזיכרונות ילדות, לזהות יהודית, נשית ואתנית (אשכנזית), לחרדות קיומיות יהודיות-ישראליות ול"יהודי הנודד" – שמוכן תמיד לארוז את חפציו ולברוח ממקום מושבו אל היעד הבא. במהלך השנים פיתחה פוטשבוזקי כמוטיב חוזר את "ערכות הנשיאה" – יצירות אמנות העשויות מחומרים זולים ומתכלים, המתקפלות לתוך עצמן ומצטמצמות באורח קומפקטי, כך שיהיה ניתן לקחת אותן ולהבריחן למקום אחר במהירות האפשרית.

"בואו לשולחן" – שולחן העץ העשוי ביד עטוף במפה ביתית, שהיא למעשה מפה היסטורית או מפת דרכים, המכילה את צלחות האוכל למקרה שיידרשו קיפול ואריזה מהירים. ערכת שולחן זו ממשיכה רצף של "ערכות" אחרות, המתוות את סיפורה המכונן של האמנית – מסע הישרדותם של אמה ובני משפחתה בסיביר בימי מלחמת העולם השנייה. מוטיב הבריחה, הנודדים, ההצפנה וההסתרה, שמקורו בשואת יהודי אירופה, מתגלם בעבודה בחלקים שונים: מערכת מים הזורמים במעמקי השולחן ונאספים מקצותיו אל כלי זכוכית, המתמלאים ומתרוקנים בה-בעת; מפת שולחן שנתפרה ידנית ממעטפות דואר אוויר, שבתוכה תאים שקועים בעלי "מכסים" המעוטרים בחותמות כחולות של ערים בפולין, שבהן נולדו בני המשפחה; בתוך התאים שקועות צלחות המדמות במידתן ובצורתן מערכות אוכל אירופאיות. ה"צלחות" ארוגות

בעבודת יד מרצועות של נייר ארכיונים, כך שבמקום אוכל הן מחזיקות זיכרון, אך עושות זאת בטכניקת שתי-וערב, שמרמזת על מורכבות הזיכרון כרשת של מידע מוצלב ומרושת. אל תוך צלחת מרק מרכזית מוקרן דימוי וידיאו של מרק פטריות הגולש ממנה, משמע איבד את "המידה הנכונה" ומשקף את השיבוש שחל בדרכי העולם בתקופת השואה.

[<< לחצו לסרטון](#)

רבקה פוטשבוזקי, **בואו לשולחן**, 2008, מיצב, נייר, קרטון, זכוכית ומים

השוואה

בית - פנים וחוץ

רבקה פוטשבוצקי, **בואו לשולחן**, 2008, מיצב, נייר, קרטון, דוכיית ומים

מיכה אולמן, **חצות**, מן הסדרה מכלים, 1988, ברזל וחול חמרה, 240x320 ס"מ, גובה: 253 ס"מ

התבוננו ביצירה "חצות" של מיכה אולמן וביצירה "בואו לשולחן" של רבקה פוטשבוצקי.

חשבו: כיצד מיוצג הבית בכל אחת מהיצירות?
אילו חפצים, צורות ופריטים מסמלים את הבית?

"בואו לשולחן", רבקה פוטשבוצקי	"חצות", מיכה אולמן	
		מה מספרת היצירה, לדעתכם?
		דומה/לא דומה למציאות?
		מאילו חומרים עשוי הפסל?
		מהן תכונות החומר: רך/קשה כבד/קל?
		מהן תכונות החומר: צבעוניות פתוח/סגור?
		באילו מדיומים משתמש האמן (חומרים, מדיה דיגיטלית, חפצים מן המוכן, אור, קול)?
		הסבירו את הקשר בין היצירה למושג "בית".

הצעות לפעילות סדנאית

- **טבע דומם** - ציור חפצים בחומרי אמנות שונים.
- **מהפך לחפץ** - צילום חפץ והגדלה או הקטנה שלו במדיה דיגיטלית. מתן משמעות סמלית שונה, שינוי מקום והקשר, יצירת סביבה חדשה.
- **שכפול חפץ** - שימוש בחפץ משוכפל או שכפול הדימוי של אותו החפץ, מיקום החפצים המשוכפלים בסביבה משמעותית.
- **אסמבלאז'** - חיבור של חפצים שונים ליצירת חפץ פיסולי חדש.
- **גלגולו של חפץ** - יצירת תסריט המספר סיפור דמיוני על חפץ כלשהו העובר מטאמורפוזה. צילום וידיאו/סטילס ועריכה של הסיפור כסרט קצר באמצעות תוכנת Movie Maker.
- **חקר חזותי של חפץ** - צילום חפץ נבחר מזוויות שונות ומנקודות מבט שונות ויצירת רצף של עבודות המתארות את החפץ.
- **קולאז' צילומי** - שימוש בזוויות צילום שונות והדבקה זו אל זו, כך שנוצרת עבודה בסגנון קוביסטי, פוטוריסטי, או בסגנון של דייוויד הוקני.
- **דיאלוג עם חפץ** - התבוננות ופרשנות על חפצים המופיעים ביצירות שונות בתולדות האמנות, ויצירת "דיאלוג" סדנאי איתן.
- **דיוקן עצמי עם חפץ** - שילוב של החפץ בדיוקן העצמי בטכניקות שונות.
- **"מקום" לחפץ** - יצירת במה, פודיום, מגירה, או מסגרת לחפץ אישי או לכמה חפצים.
- **חפץ כמכתב** - ציור, איור או רישום של חפץ ושליחתם לאדם שרוצים להעביר לו מסר.

מקורות מידע, מקורות ברשת ומידע נוסף

- קטלוג הביאנלה הים תיכונית של חיפה, "תכולת בית", 2010.
- "על תיבת ארץ האם", מגזין ארץ אחרת (לא קיים כבר ברשת).
- רונית אדם אתר האמנית.
- אמיר יונתן, "מקסם שווא", ערב רב.
- גטניו ענת, "זהות תרבות וזמן עבר", מארב, אפריל 2008.
- גלעת יעל, "עיניים יש לחלוצות וגבות למנהיג", הסתדרות המורים, פברואר 2010.
- דומיני דרורה, "דרורה דומיני", כברי גלריה לאמנות ישראלית, דצמבר 1991.
- ליון טל, "אמן אחד ביום: ניבי אלרואי בונה עולמות", הארץ, אפריל 2010.
- נטע ליבר שפר, אתר האמנית.
- מאור חיים, "המיכלים של מיכה אולמן: מיכה אולמן", סטודיו, יולי 1989, 33-32.
- מרקוס רות, "גל של נוסטלגיה אמיתית", ערב רב, נובמבר 2014.
- ערמון-אזולאי אלי, "ביקור סטודיו אצל הציירת נטע ליבר שפר", הארץ, מרץ 2012.
- פלג רותם חגית, "תערוכת יחיד 3: דינה שנהב עוסקת ביחסי הטעונים בין אדם לטבע", גלובס, נובמבר 2015.

03

"רקמת החיים" טקסים ומנהגים

הקדמה

"יש עץ בודד בשדה, יש אדם בודד בעולם,
אין יהודי בודד במועדיו"
אבא קובנר

ביחידה זו נעסוק בלוח השנה היהודי, ניחשף למסורות, למנהגים ולטקסים ייחודיים לעדות ולקהילות היהודיות השונות, ונבין מהו מנהג ומהו טקס באמצעות שיתוף החוויות האישיות של התלמידים. כמו כן נכיר יצירות אמנות המתארות את הטקסים והמנהגים השונים בתרבות היהודית והישראלית בהיבטיהם השונים. בסדנת האמנות ניצור בהתייחסות למרכיבי הטקס היהודי והתרבותי בכלל ונתנסה במגוון טכניקות וחומרים.

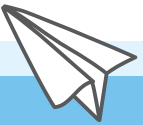
שמחה ומשה צדקה ביום חתונתם, בצרה, עירק, 1945, בית התפוצות, ארכיון התצלומים, באדיבות סלאח צדקה, ישראל

חברותא

שאלות לדיון בכיתה

- מהו טקס? מהו מנהג?
- מדוע אנו מקיימים טקסים ומנהגים?
- אילו טקסים ו/או מנהגים אתם מכירים?
- ספרו לחבר: אילו טקסים ומנהגים אתם מקיימים במשפחתכם?
- האם יש מנהג ייחודי של משפחתכם שמלווה אותה לאורך השנים?
- האם היו מנהג או טקס שהיו נהוגים במשפחתכם והופסקו? אם כן, מדוע?
- האם אימצתם טקס או מסורת חדשים בעקבות אירוע מסוים?

מחקר

- האם אתם מכירים טקסי מעבר או חניכה בתרבויות אחרות?
- חשבו: מה בינם לטקס בר/בת-המצווה?
- חפשו באינטרנט תמונות של טקסי חניכה בתרבויות שונות וצרו גם להם **"לוח השראה"** * של דימויים חזותיים.
- הציגו את שני לוחות ההשראה בכיתה ושוחחו עם חבריכם על הדומה והשונה בין הטקסים בתרבויות השונות.
- לכבוד שנת בר/בת-המצווה הציגו בבית הספר תערוכה של לוחות שיצרתם בהשראת טקסי חניכה בתרבויות השונות. הוסיפו ליד היצירות נייר עמדה, שמסביר את המחקר שערכתם וכיצד השפיע על עבודותיכם.

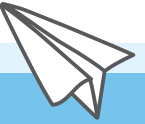

לוח השראה <

משמש (Inspiration Bord) בעולם העיצוב (התבוננו לדוגמה באתר Pinterest). זהו לוח שעליו מדביקים אוסף של תמונות, רישומים, שרטוטים, גזירי עיתונים, צבעים וחומרים שונים, שיכולים לתת כיוון ומושג על אופיו של העיצוב שאתם מתכננים. הלוח מציג בצורה בהירה וחזותית את הדברים שנותנים לכם השראה למימוש של רעיון עיצובי או אמנותי.

טקס חניכה של נערים, מלאווי, אפריקה

טקס בר/בת-המצווה - משימת בית

- שאלו את בני משפחתכם אם וכיצד חגגו בר/בת-המצווה, וכיצד חגגתם או תחגגו את בר/בת-המצווה שלכם?
- אילו ערך, רעיון או חפץ הייתם לוקחים איתכם לטקס בר/בת-המצווה שלכם?
- כמי שעוברים לעולם המבוגרים, על מה או על מי הייתם רוצים להשפיע (משפחה, חברה, מדינה)?
- חשבו: מה הם החפצים והדימויים המסמלים את טקס בר/בת-המצווה?
- צרו: "לוח השראה*" העשוי מאוסף דימויים חזותיים, המתקשרים לבר/בת-המצווה היהודיים (אותיות עבריות, קלף, ציצית של תלית, צבע כחול, רצועות עור, קופסת תפילין, תצלום של אב ובן וכד').

הרבה דבורה זיכר מציגה את ספר התורה לפני החזרתו לארון הקודש, סקרסדיל, ניו יורק, ארצות הברית, 1984. צילום: אברון ריבל, בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות אברון ריבל

דימויים של טקסים ומנהגים

מאוסף בית התפוצות

טקס החתונה

קס בראהאן מקריא את חוזה הנישואים בטקס החתונה של 15 זוגות מאתיופיה, תל אביב, ישראל, 8 באפריל 1986. הרבנים הראשיים של ישראל דרשו שבני העדה יעברו טקס טבילה לפני נישואיהם. במחאה קיימו 15 זוגות טקס נישואים לפי המסורת באתיופיה. צילום: דורון בכר, בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

טקס החתונה, חתונה יהודית האופיינית לגליציה, פולין, במאה ה-19, קבוצת פסלים מאת פט טרנר, לונדון, אנגליה, 1977, צילום: אדגר אשר, בית התפוצות, תצוגת הקבע

חג סוכות

קישוט הסוכה, פרנקפורט על נהר מיין, גרמניה, 1900 בקירוב. גלויה על פי ציור מאת הרמן יונקר, בית התפוצות, ארכיון התצלומים, באדיבות לורן פיקאר, שווייץ

משפחה סועדת בסוכה, גלוית ברכה תלת-ממדית לראש השנה, שנות ה-20, בית התפוצות, ארכיון התצלומים, באדיבות חיים שטייר, חיפה

ברית מילה

תפילת שחרית שנערכה לפני טקס ברית המילה ב"ישיבת פלטבוש", ברוקלין, ניו יורק, ארצות הברית, צילום: מלווין ה' לוי. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות מלווין ה' לוי, ארצות הברית

קביעת מזוזה

אשתו של קס אבא בראהאן מצביעה על המזוזה הקבועה בבניסה לבקתת המגורים שלה, וולקה, אתיופיה, 1983, צילום: דורון בכר. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

הדלקת נרות שבת

ילדה מדליקה נרות שבת, ברוקלין, ניו יורק, ארצות הברית, 1981, צילום: פייגה באר. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות פייגה באר

שבועות

שתי ילדות נושאות אשכול ענבים גדול בחגיגת שבועות, ישראל, 1946, צילום: הרברט זוננפלד. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, אוסף זוננפלד

יצירות אמנות בנושא טקסים ומנהגים

מידע למורה ורעיונות לעבודה בכיתה ובסדנה

מידע למורה <<

מנהג ליקוק הדבש ביום הכניסה לחדר/כתאב

את היום הראשון ללימודים בחדר היו מציינים במנהגים ובטקסים חגיגיים. אחד המנהגים הנפוצים היה להמתיק - פשוטו כמשמעו - את הקשיים והחששות של יום זה באמצעות דברי מתיקה: תפוחים, מיני פירות אחרים ועוגות דבש. בכך ביקשו להעניק לילד חוויה שבה לימוד התורה מזוהה עם מתיקות. כשהגיעו לחדר, הושיבו את הילד על ברכי המלמד, שהציג לילד את לוח הא"ב ועליו אותיות ופסוקים קצרים מרוחים בדבש. הילד היה מלקק את הדבש מעל האותיות והפסוקים, והמלמד היה קורא בקול את האותיות. עוגת הדבש ניתנה לילד בליווי פסוקים הממשילים את האכילה ללימוד תורה, ואת התורה - לדבש: "וּמַעֲיָךְ תִּמְלֵא, אֶת הַמַּגֵּלָה הַזֹּאת... וְאָכְלָהּ, וְתָהִי בְפִי כְדָבֶשׁ לְמַתּוֹק" (יחזקאל ג, 3).

המנהג למרוח את לוח הא"ב בדבש ביום הלימודים הראשון ולתת לילד ללקק את הדבש מעל האותיות היה מקובל בקהילות רבות במזרח ובמערב. היום הראשון של הילד בחדר, שבו התוודע לראשונה לתורה - היה טקס קבלת התורה הפרטי שלו, ולכן התקיים בקהילות רבות בחג השבועות. טקס מסוג זה היה קיים גם במרוקו, והוא נקרא "אל-עורס די אל-בְּתָאִיב" - נישואי הילד עם התורה; טקס נישואים סמלי של הילד והילדה בני החמש עם התורה. לקראת הטקס למדו הילדים בעל פה פסוקים שנכתבו (באותיות הא"ב) בדבש על נייר. הילדים ליקקו את הדבש, והמוזמנים לטקס היו מברכים את הילד: "כך יערבו לחך דברי תורה."

מומלץ להשמיע בכיתה את השיר "[אצלנו בכפר טודרא](#)", הברירה הטבעית

הדסה גולדויכט נולדה בישראל ב־1981, פועלת בירושלים ובניו יורק, עוסקת בצילום, בווידיאו, בהדפס ובמיצב. גולדויכט יוצרת אפשרויות לפרשנות מחודשת של מצבי חלום, זיכרון, זרימה והשתנות. הגוף נוכח מאוד ביצירתה. עבודותיה עוסקות גם ביחסים בין-דוריים, בילדות מול בגרות, בריטואלים ובטקסי מעבר, ונוצרות מתוך מבט אישי ופואטי. גולדויכט היא אמנית שגדלה בחיבור עמוק לעולם החסידי ולטקסיו. עבודת הווידיאו **”נשיקה”** (2012) מאזכרת טקס יהודי קדום, המתקיים במסורת החסידית עד היום. בעבודה נראית האמנית מנשקת אותיות דבש בזו אחר זו. העבודה היא חלק מסדרת עבודות מתמשכת של האמנית בשם **”שיעורי כתיבה”**, המתייחסת בכל שנה מחדש לטקס ליקוק הדבש הראשוני הזה. מטרתה הפיוטית של האמנית ביצירת המיצג/הטקס הזה היא לשוב אל הנקודה בזמן, שבה התחילה בתוכה השפה ועדיין הייתה רק טעם. על ידי כך מעוניינת גולדויכט לאתחל את השפה בגופה כמו בלחיצת כפתור, RESTART, כדי שהמילים שיצאו מפיה כיום יהיו מדויקות יותר. וידיאו/מיצג זה מצולם ב-one shot, ולכן פועל כמיצג כאשר המצלמה מהווה עוד מסך (מעבר למחיצת הזכוכית המופיעה בעבודה) המפריד בין האמנית לצופה. העבודה מתייחסת לאותיות הא”ב כחומר גלם ממשי, מתוך חיבור לכתיבה ולמסורות קבליות. כמו כן ישנה משמעות לקיום הטקס על ידי גולדויכט כאישה וכאדם מבוגר, מתוך התייחסות להבניות מגדריות מקובלות בעולם המסורתי, אך היא גם נוסקת מעבר לכך ביוצרה מטאפורה של כמיהה לאותיות ולכל האפשרויות הפיזיות והמופשטות המוכלות בהן.

הדסה גולדויכט, **נשיקה**, 2012, צילום מתוך עבודת וידיאו, מתוך סדרת שיעורי כתיבה

אליהו אריק בוקובזה

אליהו אריק בוקובזה נולד בפריז בשנת 1957. בהיותו בן שש עלה עם הוריו לישראל. הוריו נולדו בתוניס למשפחות שהתחנכו ברוח התרבות הצרפתית והלאומיות התוניסאית. בוקובזה מגדיר את עצמו: "אני יהודי (אליהו), צרפתי (אריק), צפון אפריקאי (בוקובזה)".

ציורי השמן שלו מתחזים לכרזות צבעוניות ושואלים מוטיבים מעולם הפרסום והתקשורת החזותית. הוא מצייר בסגנון נאיבי ועיטורי. הדמויות נראות כמעט אחידות, כולן גרסאות דיוקן עצמי של האמן, ובכולן העיניים מופנות לצד אחד. בוקובזה מייצג, כאמן וכאדם, מקבץ של זהויות יהודיות שונות. מזרחי, אירופאי, צרפתי, יהודי, חילוני, מסורתי, הומו. על חוויה מורכבת זו הוא אומר: "אני מיעוט בכל מקום... שייך ולא שייך".

העבודה "**חנוכה**" של בוקובזה משלבת מוטיבים יהודיים ונוצריים בציור אחד. לחג החנוכה יש מאפיינים לאומיים ודתיים כאחד: ניצחון החשמונאים במרד לצד חנוכתו מחדש של בית המקדש ונס פך השמן. מאז שהתנועה הציונית אימצה את החג כסמל לגבורה ולכוח יהודיים, קיבלו היבטיו הלאומיים בישראל משנה תוקף לעומת היבטיו הדתיים-נסיים. ואולם יש בעולם מקומות שבהם קיבל החג אפיונים המזכירים את חג המולד, החל בהענקת מתנות וכלה ב"שיח חנוכה" במקום עץ חג המולד. בקרב

חלקים מיהדות ארצות הברית, הציבור היהודי הגדול ביותר מחוץ לישראל, התגבשו בעשורים האחרונים דפוסי חג חדשים, הכורכים יחד מנהגי חנוכה עם מנהגי חג המולד. צירוף החגים בגלגולו העכשווי עונה על הצורך של אותם יהודים לחוש שייכות לחגיגות הכלליות, והוא מספק פתרון גם למספר גדל והולך של משפחות מעורבות. בוקובזה משתמש בתבנית תיאור שכיחה לחג: סב ונכד מדליקים נרות חנוכה. אלא שבגדיו היהודיים האורתודוכסיים של הסב מופיעים בצבעי אדום-לבן של חג המולד ומעוררים אסוציאציה ברורה לסנטה קלאוס, ואילו העץ שמאחורי הדמויות הופך למעין עץ חג מולד, אף שאינו עץ אשוח. הקישוטים שעליו הם סמלי חנוכה: סביבונים וסופגניות קטנות מעוטרת בריבה. כוכב בית לחם שבראש העץ מסמל את לידתו של ישו, אך דומה גם למגן דוד.

אליהו אריק בוקובזה, חנוכה, 2013, שמן מעל אקריליק על בד, 110x90 ס"מ

השוואה

התבוננות ופרשנות*

השוו בין תצלום הדלקת הנרות המתואר בתצלום האוסף של בית התפוצות ליצירתו של אליהו אריק בוקובזה "חנוכה". בשני הדימויים מתואר טקס יהודי הקשור בהדלקת נרות. בציור הדלקת נרות חנוכה, ובתצלום הדלקת נרות שבת.

חברותא בכיתה:

- **התבוננו** היטב ותארו את מה שאתם רואים. שימו לב כי האמן בוקובזה מרמז לחג נוסף בציורו, איזה חג זה?
- בשני המקרים ילדים לוקחים חלק משמעותי בטקס. **חשבו:** בני כמה הם? מה המשותף להם ומה השונה ביניהם?
- הילדה שמדליקה את הנרות חיה בברוקלין.
- **נחשו:** היכן, לדעתכם, נמצא הילד שמדליק נרות עם סבו?
- **ספרו:** מה אתם יודעים על טקסי הדלקת הנרות בשבת ובחנוכה? האם אתם מקיימים את אחד הטקסים במשפחתכם?
- **שוחחו:** מה ההבדלים בין הטקסים? מה המשותף?
- **הביעו את דעתכם:** איזה טקס אתם מעדיפים?
- **צרו דיאלוג דמיוני** בין הסב לנכדו בציור של בוקובזה. מה, לדעתכם, הם אומרים זה לזה או שואלים זה את זה? צרו תסריט או משחק תפקידים בהשראת הציור והמחיזו אותו בכיתה. צלמו את ההצגות שלכם והקרינו אותן בכיתה בשיעור הבא.

* **טיפוח מיומנויות** חשיבה, תקשורת, דמיון ומיומנויות שפה באמצעות ניתוח יצירות אמנות ודימויים חזותיים.

ילדה מדליקה נרות שבת, ברוקלין, ניו יורק, ארצות הברית, 1981, צילום: פייגה באר. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות פייגה באר

אליהו אריק בוקובזה, חנוכה, 2013, שמן מעל אקריליק על בד, 90x110 ס"מ

ארז ישראלי

ארז ישראלי, נולד בבאר שבע בשנת 1974. הוא אמן היוצר במדיומים שונים, כגון פיסול, הדפס, וידיאו ומיצב. עבודותיו זכו בפרסים, הוצגו במוזיאונים ונמצאות באוספים של מוזיאונים מרכזיים בישראל. ישראלי הרבה לעסוק בנושאים רגשיים וקולקטיביים בתרבות הישראלית, כמו קיטש ומוות, צבא, טראומה, הנצחה, כאב, תשוקה וזיכרון לאומי. הטיפול שלו בנושאים אלו הצליח לעורר בצופה תחושות רדומות וחשיבה מחודשת וביקורתית על נושאים מכוננים בתרבות היהודית-ציונית, כאלו הנתפסים לעתים קרובות כמובנים מאליהם, שאין עליהם עוררין או מקום למחשבה נוספת. בשנים האחרונות עבר ישראלי להתעניין בזהותו היהודית ויצר בהשראת סיפורים מכוננים של העם היהודי, במיוחד ביחס לזיכרון השואה. כיום מתגורר ויוצר בברלין, גרמניה.

"ליל שישי" (2009) – יצירה זו הייתה חלק מהתערוכה הראשונה שבה עסק ישראלי בזכר השואה ובהשפעתה על חיי היומיום בישראל. שולחן אליפטי, מכוסה מפה לבנה סרוגה, ערוך לארבעה סועדים. כלי פורצלן איכותיים וסכו"ם כסף מהודר. לכל אחת מארבע הצלחות נמזג מרק עוף שקפא לנצח באמצעות יציקה מחומר אפוקסי. כלי השולחן הם רדי-מייד, וכן מונחת על השולחן יציקה של חלה קלועה, ונברשת תלויה מעל. אך בארוחה זו הנעדר גובר על הנוכח. המזון המסורתי של ארוחת השבת היהודית ננטש כפי שהוא, והסועדים נעלמו. על השולחן הערוך מסתובבת סחור-סחור רכבת צעצוע הנוסעת לשום מקום. הרכבת מדגישה את החזרה האינסופית של הטראומה ומהדהדת את אופני הזיכרון וההנצחה של השואה בתרבות הישראלית כמעגל טקסי החוזר על עצמו מדי שנה בשנה. סימול השואה הישיר והפשוט באמצעות רכבת צעצוע מעלה מחדש שאלות על מהותה של הנצחה ועל משמעותם של טקסים קולקטיביים ו"פולחן" הזיכרון.

ארז ישראלי, **ליל שישי**, 2009, יציקת אפוקסי, רדי-מייד, מנורה יהודית עתיקה (מתחילת המאה ה-20), מידות 210x85x80 ס"מ

הילה קרבלינקוב-פז

נולדה בבני ברק, חיה ויוצרת בתל אביב. בוגרת המדרשה לאמנות בבית ברל. השתתפה בתערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות, בגלריות ובמוזיאונים בארץ ובחו"ל. ביצירתה נוכח ייצוג של שתי תרבויות מרכזיות - התרבות הדתית, שממנה צמחה, והתרבות החילונית.

עבודותיה, המלאות סממנים דתיים, הן הצצה לנקודות השקה או למפגשים כפויים בין החברה הדתית לחילונית. קרבלינקוב-פז משתמשת בחומרים ייחודיים - כגון סטיקרים פוליטיים, כרזות ופשוטילים, אך בעיקר בנייר דבק - כפלטת צבעים, ומתאימה את הטכניקה לנושאים. יצירתה מתקיימת בתפר שבין מודרניות למסורתיות. סרט הדבקה משמש לה צבע, ואת המכחול מחליפים מספריים ודבק. הצבעוניות של העבודה היא חלק מן האמירה שלה. "הטכניקה שלי היא לא קולאז', לא אסמבלאז' ולא פסיפס, היא ציור", אומרת האמנית. היא מסתייעת בתצלומים של סצנות רחוב שצילמה, ומהם היא דולה את הנושאים ואת הפרטים לעבודתה. היא עוסקת באופן עקבי בתיאור החברה הדתית בישראל, טקסיה ומנהגיה במבט שהוא בו-בזמן פנימי ומעלה שאלות ביקורתיות על נחיצות מנהגים שונים, למשל, הטבילה במקווה של נשים לעיני רבנים גברים. "תשליך" (2006) - בציור נראית קבוצת אנשים דתיים הניצבים ליד ברכת דגים מכוסה בחבצלות מים, אווזים בספרי תפילה. מאחוריהם, על רקע בניינים תל אביביים, ניתן להבחין באנשים חילוניים המטיילים עם כלבם, ילדים רוכבים על תלת-אופן ועוד. תפילת התשליך מתבצעת ביום הראשון של ראש השנה אחר הצהריים, בסמוך למקור מים שיש בו דגים, ומהווה בקשה להשלכת העברות למצולות הים, על פי הפסוק: "ותשליך במצולות כל חטאתם" (מיכה ז 9-10). האמנית מתארת את הברכה בגן מאיר בתל אביב בהדגשה רבה, בציטוט או במחווה לציורי "חבצלות המים" של מונה.

הילה קרבלינקוב-פז, תשליך, 2006, סרט הדבקה צבעוני וסרט בידוד על בד, 212x96 ס"מ

חברותא

- התבוננו בתמונה ותארו אותה. מה מתואר בקדמת התמונה ומה ברקע?
- חקרו את מנהג ה"תשליך" וכתבו עליו כמה מילים.
- תארו את הדמויות ואת סגנון לבושן. נסו להעריך לאילו קהילות הן שייכות.
- מהן הפעולות שהדמויות מבצעות?
- האם אתם מזהים את האמנית בתמונה? היכן?
- העלו השערה: מדוע היא שם? מה מעשיה? איזה מסר היא מנסה להעביר?

מדבריה של האמנית: **"הם עומדים בחצי גורן מסביב לברכה, מסביבם החילוניים התל אביבים הצופים בהם, כך שנוצר מעגל בתוך מעגל, מעגלים שלא באמת מתערבבים."**

האם אתם מסכימים עם האמנית בנושא שני המעגלים שאינם נפגשים? האם נתקלתם במצב דומה בחייכם?

אוהד מטלון

אוהד מטלון, יליד 1972, חי ועובד בתל אביב. למד צילום ופילוסופיה. מטלון הוא צלם המתרכז בחשיבה פילוסופית על מדיום הצילום ועל האפשרויות הגלומות בו בעידן הדיגיטלי. הוא מערב בעבודותיו מדיומים נוספים, מתוך שימוש בפיסוליות, ברישומיות, במשחקיות ובפרפורמטיביות. לאחר פעולת הצילום הראשונה הוא מרבה ליצור על התצלום מניפולציות באמצעות עיבודי מחשב. אף שרבים מתצלומיו הם "מיבדים" או עיבודים דיגיטליים למציאות, הוא מצליח להתייחס למציאות החברתית ולהעלות מתוכה זהויות אנושיות ומרחבים פיזיים מוכרים, אך גם מוכללים ואנונימיים.

"מפגן אש" - מטלון מצלם את סמל המדינה, ועליו יושבים נער ונערה חברי תנועת נוער. הוא משתמש ברכיבים הבסיסיים הנחוצים לבניית דימוי זה של זהות לאומית. הנער והנערה היושבים על סמל המדינה אינם מביטים במבט הירואי נצחי לעבר אופק מובטח, כמקובל בדימויים המבקשים לבטא רעיון נשגב; מבטם נתון לדבר-מה יומיומי שאיננו עדים לו. הישיבה על הסמל בנקודת אחיזה שמשדרת חוסר יציבות, והיותו של הסמל מבנה ארעי שיפורק בתוך זמן קצר - כל אלו מגבירים את המתח בין סמל נצחי לקיום בר-חלוף ויוצרים תחושה אמביוולנטית כלפי יופיו של התצלום ותמימותו המכזיבה.

אוהד מטלון, "מפגן אש, עבודה מספר 3", 2006, 210x150, תצלום צבע c-print

מיצג/פרפורמנס <

הוא סוגה אמנותית ייחודית רב-תחומית, המשלבת מופע חד-פעמי של אדם חי בתוך חלל תצוגה השייך למסורת האמנות הפלסטית.

הצעות לפעילות סדנאית

- **טקס מבוים:** הביאו מהבית בגדים, פריטים או חפצים המשמשים לקיום טקסים במשפחתכם. ביימו עם חבריכם לכיתה את הטקס וצלמו אותו. בשלב מתקדם תוכלו ליצור עליו מניפולציות דיגיטליות באמצעות תוכנות מחשב.
- **השתלה עצמית:** חפשו יצירות של אמנים לאורך תולדות האמנות, המתארות טקס, מנהג או חג, הדפיסו והכניסו בטכניקת הפוטומונטאז' את עצמכם ואת מנהגיכם לתוך היצירה.
- **המצאת מנהג חדש:** המציאו מנהג או טקס חדשים, שהייתם רוצים לחגוג או לציין עם משפחתכם, ופסלו את הכלים והחפצים הנדרשים לטקס מחומרים שונים, כגון: גבס, חומר, פלסטלינה וחומרים לשימוש חוזר.
- **קולאז' משפחתי:** בחרו תמונה מהאלבום המשפחתי שלכם או תמונה אחרת, המתארות טקס או מנהג שאתם נוהגים לחגוג. הגדילו את התמונה בטכניקה הדומה לזו שבה משתמשת האמנית הילה קרלניקוב, בעזרת סרטי הדבקה צבעוניים, קרעי נייר צבעוני ומדבקות.

מקורות מידע, מקורות ברשת ומידע נוסף

- דיוקן עצמי בעבודותיה של הילה קרלניקוב פז, רז סמירה, עורך/כים: רחל סוקמן.
- שם הספר: טרמינל: כתב עת לאמנות המאה ה-21, טרמינל 45, טרמינל, כתב עת לאמנות המאה ה-21, 2011, עמוד: 23-24.
- United colors of judaica, אליהו אריק בוקובזה.
- דניאל יהב, "ללמד פרפורמנס", ערב רב.
- מטלון אוהד, המכללה האקדמית בית ברל.
- מרקוביץ' נעמה, קם מתיה, "טקסים ומנהגים ביום הכניסה לחדר (כתאב)", לקסיקון לתרבות ישראל, מט"ח.
- סופר שרון, "מרקם ישראלי: אוהד מטלון: מפגן אש", אתר הכנסת, 2011.
- קורפל חנה, UNITED COLORS OF JUDAICA: אליהו אריק בוקובזה - מבט על זהות יהודית מפוצלת, בית התפוצות: מוזיאון העם היהודי, יולי 2015.
- דוד שפרבר "אהבה שאינה מקלקלת את השורה", שוליים - אמנות יהודית כפריפריה ישראלית, עמ' 29-30.

04

בין תפוצות לעלייה

הקדמה

במשך אלפי שנים, מאז יציאתם לגלות, חיו היהודים בתפוצות השונות בקהילות. אורחות החיים, הלבוש, המגורים, העיסוקים, סגנון הבנייה, המנהגים והמאכלים הושפעו רבות מהסביבה שבה חיו היהודים. החיים בתפוצות השפיעו על האמנות היהודית ועל התרבות החומרית שנוצרה בכל מקום שקהילה יהודית חיה בו, כגון: חפצי יודאיקה, רהיטים, מלאכת יד וחפצים שימושיים.

פרק זה של הערכה יתמקד בחוויית ההגירה ממקום המושב המקורי בקהילה כלשהי ברחבי העולם, כגון: אתיופיה, רומניה או רוסיה, ובהשפעתה על יצירת האמן. בפרק זה מובאים חומרים ארכיוניים מבית התפוצות, כגון תמונות מרגע העלייה לארץ, ולצדם יצירות אמנות המבטאות את תחושות האמנים שהיגרו לארץ. יצירות אלה שמות דגש בהיבט הרגשי של ההגירה ומעלות תחושות, כגון: תלישות, חוסר ודאות, התרגשות וסקרנות לקראת החיים בארץ החדשה, ולמולן געגועים לארץ המקור וזיכרונות ממנה.

בחלק האחרון מוצגות יצירות

המדברות על הקליטה וההשתרשות בארץ ישראל; על תהייתו של העולה החדש לנוכח נוף של דקלים וצמחי צבר; על תחושות של זרות והתכנסות, ומנגד שאיפה להשתלבות במרחב ובנוף הארץ-ישראליים.

אתיופיה - געגועים לקרובים בישראל. יהודים בוולקה צופים בתמונות של קרוביהם בארץ ישראל, אתיופיה, 1984, צילום: דורון בכר. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

המסע לארץ ישראל - חוויית ההגירה

נוסעים לומדים עברית באונייה בדרך לארץ ישראל, שנות ה-60, צילום: הרברט זוננפלד. ארכיון בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, אוסף זוננפלד

שיר השיירה

מילים: עלי מוהר לחן: עממי יווני

מגטאות ומחנות הגחנו	יש עוד אומץ, יש עוד כוח.	בלי לראות את סוף הדרך
אל הביצות ואל הישימון הלכנו	שוב התחילה מתעוררת	ועכשיו עוברים אנחנו
מקצות ערב, מרוסיה ופולניה	ומדברת ומדברת	לא שקטנו ולא נחנו
הדלקנו אור גם בדימונה גם בדגניה.	מסביב ייהום הסער	לא ימשיכו בלעדינו
איך ישראל צומחת מסביבנו	רב הקושי והצער	זוהי הרפתקת חיינו.
היא חזקה יותר מכל חסרונותינו	אבל יש על מה לשמוח	ונמשכת שיירה
וגם הנגב עוד יהיה פורח	יש עוד אומץ, יש עוד כוח.	מן המאה שעברה
מקצות ערב, מרוסיה ופולניה	בלשונות רבות מספור דיברנו	רחוקים כבר היוצאים
הדלקנו אור גם בדימונה גם בדגניה.	וזה את זה כמעט בכלל שלא הכרנו	איכרים וחלוצים
ומכל הגלויות	ומקומות רבים מאוד עזבנו	שעמלו עבדו בפרך
ועם כל הבעיות	ורק מקום אחד רצינו ואהבנו	בלי לראות את סוף הדרך
עם נוצר וארץ קמה	ומקומות רבים מאוד עזבנו	ועכשיו עוברים אנחנו
ושפה אשר נרדמה	ואל הארץ, אל הארץ באנו.	לא שקטנו ולא נחנו
ומכל הגלויות	ונמשכת שיירה	לא ימשיכו בלעדינו
ועם כל הבעיות	מן המאה שעברה	זוהי הרפתקת חיינו.
מסביב ייהום הסער	רחוקים כבר היוצאים	ועוד נדאג שהזקן יהיה שמח.
רב הקושי והצער	איכרים וחלוצים	וגם הנגב עוד יהיה פורח
אבל יש על מה לשמח	שעמלו עבדו בפרך	ועוד נדאג שהזקן יהיה שמח.

מהי הגירה?

הגירה היא תנועת אוכלוסייה, שבה בני אדם עוזבים את מקום מגוריהם ועוברים לגור במקום אחר. בהיסטוריה היהודית נקשרה ההגירה הן למעבר מרצון מסיבות של אידיאולוגיה, שיפור המצב הכלכלי או חיפוש אחר הזדמנויות חדשות, והן למעבר מחוסר בררה עקב רדיפות, מצב ביטחוני קשה או דיכוי.

ב-400 השנים האחרונות השתנו, בעקבות ההגירה, הרכבי האוכלוסייה בעולם. אירופאים נדדו לאמריקה ולאוסטרליה, אסיאתים ואפריקאים נדדו לאירופה ולאמריקה וכד'. בעולם הגלובלי של ימינו לנושא ההגירה יש השפעה רבה על תחומים שונים: כלכלה, פוליטיקה, תרבות, חברה ועוד. ההגירה יוצרת מפגשים בין תרבויות ומקרבת אורחות חיים שונים. תהליך זה מפרה את החברה ומגוון אותה מצד אחד, אך מצד שני טעון במתחים הנובעים מהשונות בין הקבוצות החברתיות.

האמנות משמשת כלי מתווך, העוזר למהגרים להיקלט בארץ החדשה, להסביר את התרבות שממנה באו ולבטא את הקשיים והמצוקות שהם חווים כמהגרים.

"עלייה" היא מונח מרכזי בתרבות היהודית, המציין את הגעתם של יהודים אל ארץ ישראל. הפעולה ההפוכה, שבה יהודים יוצאים מארץ ישראל, נקראת "ירידה". ביטויים אלה משקפים את חשיבותן של ההגירה לארץ ישראל ושל ההתיישבות בה במסורת ובתרבות היהודיות. ביקור זמני בארץ ישראל הנעשה על רקע דתי מכונה "עלייה לרגל", ומונח זה משמש גם אצל אומות ודתות אחרות, שמאמיניהן באים לארץ ישראל כצליינים.

העליות לישראל במהלך ההיסטוריה הציונית היו כמה גלי הגירה, וכל דור מהגרים הביא

איתו היסטוריה ותרבות אחרות ותרם בדרכו להקמתו של היישוב היהודי בארץ ישראל. גלי ההגירה הראשונים, עוד לפני קום המדינה, היו עליות של חלוצים וכוננו העליות הראשונה עד החמישית. בשנות ה-40 של המאה ה-20 היו עליות של שארית הפליטה מאירופה, שאופיינו ב"העפלה" ובהתגנבות מעבר לגבולות הארץ, שהייתה אז בשלטון המנדט הבריטי. מאז קום המדינה היו כמה גלי עלייה המונית נוספים. הראשון היה של פליטי השואה ושל יהודי מדינות ערב; בשנות ה-70 עלו לארץ יהודים מברית המועצות, שהצליחו להיחלץ מ"מסך הברזל" הקומוניסטי; בשנות ה-70 וה-80 הועלו לארץ יהודי אתיופיה; ובשנות ה-90 היה גל עלייה עצום של יהודים מברית המועצות לשעבר לאחר התמוטטות הגוש הסובייטי ברוסיה ובמזרח אירופה. כיום ממשיכים יהודים להגיע מכל מדינות העולם ולבנות את חייהם ואת ביתם במדינת ישראל.

"ספינת הגאולה" - איגרת ברכה לראש השנה, אונייה בדרכה לארץ ישראל, ניו יורק, ארצות הברית, 1925, תל אביב, אוסף משפחת גרוס, בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

חברותא

שאלות לדיון

- מדוע, לדעתכם, מהגרים אנשים מארץ מולדתם למקום אחר?
- נסו לחשוב: אילו רגשות קשורים להגירה? אילו תחושות (ריח, טעם, מגע וכד')?
- כיצד, לדעתכם, משפיעה ההגירה על החברה בארץ שאליה מגיעים המהגרים?
- מהיכן הגיעו בני המשפחה שלכם לארץ?
- האם יש בביתכם חפץ המזכיר לכם את ההגירה של בני משפחתכם לארץ? ספרו עליו.
- אילו שאלות תרצו לשאול את בני המשפחה שלכם שעלו לארץ על החיים במדינות המוצא שלהם ועל קליטתם בארץ?

סדנאת יצירה

1. הורידו מהאינטרנט מפת עולם וסמנו בה את נתיב הנדידה של בני משפחתכם עד הגעתם לארץ ישראל. שתפו את המפות עם חבריכם לכיתה ובדקו: האם ישנם מסלולים משותפים למפות הנדודים והעלייה של חבריכם לכיתה?
2. חפשו באינטרנט תצלום מארץ המוצא של בני משפחתכם, התבוננו בו ושאלו: מה מתואר בתצלום? מה ההבדלים בינו ובין התצלומים שצולמו בישראל ומה דומה ביניהם? צרו עבודה דו-ממדית (רישום, ציור, קולאז', הדפס, תצלום מעובד) המחולקת לשתיים: נוף ארץ המוצא לעומת נוף ישראלי.

יהודים מתימן עולים למטוס בדרכם לישראל במסגרת מבצע "מרבד הקסמים", עדן, 1949-1950. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

חברותא

שאלות לדיון

- מה ההבדלים, לדעתכם, בין מצב שבו עוזבים את ארץ המולדת מתוך בחירה למצב שבו נעקרים מהמולדת שלא מרצון?
- מהם הקשיים במעבר למקום מגורים חדש?
- מה יכולים להיות היתרונות במעבר למקום מגורים חדש?
- ספרו: האם אתם חוויתם מעבר של מגורים בין מדינות או יישובים?
- אילו מהגרים אתם מכירים כיום בארץ?
- חשבו: כיצד ניתן לסייע לילד שעבר ממקום אחר לבית הספר שלכם?

סדנאת יצירה

1. הכינו "ערכת קליטה" לילד שהיגר לארץ ישראל – כתבו וציירו לו: מה הוא צריך לדעת? מה יעזור לו להיקלט בבית הספר? בשכונה? ביישוב? חשבו איך תיראה ערכה כזאת ועצבו אותה בהתאם (ספרון, כרזה, מזוודה, קופסה וכד').

ילדות מאזרבייג'אן בדרך לישראל, בודפשט, הונגריה, 1990, צילום: דורון בכר. בית התפוצות, ארכיון התצלומים

חברותא

התבוננות ופרשנות באמנות

- התבוננו ביצירה "גלות" של האמן דני קרוון. חשבו: מדוע בוחר האמן לתלות עץ הפוך? מהו סוג העץ? מה מסמל עץ זה? מה מסמלים ענפיו? מה מסמל פרי? חשבו מדוע אנו חוגגים חג מיוחד לעצים (ט"ו בשבט)? מה חשיבותו של העץ לאדם?
- אילו תחושות ורגשות מתעוררים בכם לנוכח עץ הפוך? האם הוא יוכל להמשיך לצמוח? להניב פירות?
- מה מסמלים שורשים? מה תפקידם? חשבו מהם שורשים אנושיים: מהם שורשיו של אדם?
- משימת כיתה: כתבו מכתב לאמן דני קרוון, ובו הסבירו לו מה חשבתם והרגשתם כשראיתם את יצירתו. הקריאו את המכתבים בכיתה ותלו אותם על אחד הקירות.

מידע למורה <<

דני קרוון

האמן דני קרוון נולד וגדל בתל אביב בשנות ה-30 של המאה ה-20. אביו היה אדריכל עירוני ומעצב נוף, ועובדה זו השפיעה על התפתחותו האמנותית ועל הפסלים שיצר כאמן בוגר. דני קרוון הוא אחד מחלוצי הפיסול הסביבתי בארץ ובעולם ואחד האמנים הגדולים שצמחו בישראל. עבודותיו משדרות אופטימיות, ולדבריו הסיבה לכך היא שהוא עובד תמיד עם הטבע ולא נגדו. הוא רואה את הטבע שותף מלא לעבודתו ומסביר כי אם עובדים איתו נכון, כלומר "מקשיבים" לטבע, הוא משתף פעולה. "הטבע הוא לא רק שותף, הוא מזין את העבודה ומנהל העבודה, אני רק מבצע את מה שהוא אומר שמוטר". כבר בתחילת דרכו האמנותית גיבש קרוון תפיסה נועזת של פיסול סביבתי בבטון. סגנון זה בא לידי ביטוי באנדרטה לחטיבת הנגב בבאר שבע, שיצר בסוף שנות ה-60. הוא זכה בפרס ישראל בשנת 1977. מאז מופיעות יצירותיו באתרים מרכזיים רבים ברחבי העולם. קרוון היה שותף לפרויקט הסביבתי "כיכר הסובלנות על שם יצחק רבין", שנחנך בגן הפסלים של אונסק"ו בפריז (1996) וזכה בתואר "אמן השלום" של אונסק"ו. "גלות" - בעבודה זו אנו רואים עץ זית הפוך המשתלשל מהתקרה, ענפיו פרושים באוויר ושורשיו למעלה, רחוקים מן הקרבה המוצקה ומעניקת החיים של הקרקע. עבודה זו מעוררת שאלות קיומיות על אדמה, זהות ועקירה, הן במשמעות אוניברסלית ויהודית והן לגבי זהויות ותרבויות ספציפיות שנעקרו מהמרחב הישראלי.

דני קרוון, "גלות", עץ זית הפוך תלוי משורשיו (תמונה) שחזור של עבודה ("מיוחדת לאתר" - site-specific) שנעשתה עבור הביאנלה לפיסול בעין הוד, 1990. מתוך תערוכת רטרוספקטיבה, ברליון, 2008.

אלינה רום-כהן, סביבה, 2008, טכניקה מעורבת, קוטר 105 ס"מ, גובה 45 ס"מ. מוזיאון פתח תקווה לאמנות

מידע למורה <<

אלינה רום-כהן

אלינה רום-כהן, פסלת ישראלית, נולדה בשנת 1973 בעיר טגנרוג שברוסיה, עלתה לארץ בגיל 17. עד אז למדה מתמטיקה ומחשבים, ולא העלתה על דעתה שתהפוך לאמנית. לאחר העלייה ארצה החלה לצייר בקדחתנות ופנתה ללימודי אמנות בקלישר. היא יוצרת פסלים פיגורטיביים מחומרים לא שגרתיים.

היצירה "סביבה" (רכבת) קיבלה את השראתה מהזיכרון האישי של האמנית, של הסביבה והבית הישנים שלה.

האמנית יוצרת חלקי נוף, ובהם בתים צפים או שקועים במרחב ללא התחלה או סוף, בדומה לפעולת ההיזכרות. בתוך מבנה זכוכית עגול מנסה האמנית לשחזר "תבנית נוף הולדת", קטע נוף ממקום רחוק, אולי בעיר הולדתה שברוסיה. המבנים והנוף ביצירה הם מבני זיכרון היצוקים משעווה: חומר ארעי שעשוי לשנות מצב צבירה. מבנה הזכוכית השביר העוטף את הזיכרון הוא עדין, שקוף, כמעט מתמזג עם הסביבה, אך גם מקוטע, מבודד ופוצע. העבודה פועלת בטווח שבין מיניאטורה, המזכירה את כדורי השלג הנמכרים בחנויות מזכרות, לזיכרונות של אמנות מונומנטלית ברוסיה. מעטה הזכוכית, הצבעוניות והחומריות מקוטעים, סדוקים ושבריריים ויוצרים בועה על-זמנית.

מדברי האמנית: "העבודה מתייחסת לשינוי בתפיסת המציאות אחרי שעוברים ארץ. העיירה שגדלתי בה, ושהייתה בשבילי מובן מאליו, הפכה למציאות פנימית, בלתי מושגת, שברירית. מקומות שביקרתי בהם יום-יום בתור ילדה הפכו להזיה, קיימים ולא קיימים, וקיבלו מבחינתי משקל אחר, נפשי".

מיצב <

הצבה פיסולית שהאמן מתייחס בה לחלל התצוגה וממקם בתוכו אובייקטים תלת-ממדיים ביחסים שיוצרים תוכן חדש, שלם, הגדול מהמשמעות של כל חלק בפני עצמו.

חברותא

בעקבות "סביבה" - יצירתה של אלינה רום

- התבוננו ביצירה שלפניכם, תארו מה אתם רואים.
- התבוננו שוב וכתבו עוד פרטים שאתם רואים ביצירה.
- האם, לדעתכם, המתואר הוא קטע או שלם? הסבירו.
- תארו את החומרים השונים ביצירה ואת תכונותיהם (צבע, מרקם, קשה/רך, שקוף/אטום).
- מהן התחושות שעולות בכם כשאתם מתבוננים ביצירה?
- האם הפסל מזכיר לכם משהו?
- האם הייתם רוצים לבקר בנוף זה?
- אם הייתם פוגשים את האמנית, מה הייתם שואלים אותה?

יואל גילינסקי, השחר העולה על הארץ, 2014, אקריליק על עץ, 30x21 ס"מ
 יואל גילינסקי, בוקר טוב ישראל, 2013, אקריליק על עץ 30x21 ס"מ

מידע למורה <<

יואל גילינסקי

האמן יואל גילינסקי נולד בירושלים בשנת 1954. הוא למד אמנות ב"בצלאל", ומאז הוא יוצר אמנות המאופיינת בחומריות דחוסה ובתכנים ובדימויים הלקוחים מעולם הילדות: "המעלים חיוך וחמימות אצל הצופה", לדבריו. גילינסקי סיפר כי הוא משלב בציוריו דימויים ישראלים מכווננים, כגון שיח הצבר, הדוכיפת, המנורה וקופת קק"ל, עם חפצים הזכורים לו מהילדות, כגון קופסאות שימורים חלודות, קופסאות קפה, שמן זית וגבינת קוטג'. דימויים אלו מחברים אותו אל חיי היומיום של ילדותו כ"צבר" שנולד וגדל בישראל.

"סברסים בתוך עציצים" - בסדרת עבודות זו השתמש האמן בדימויים הלקוחים מתרבות הצריכה היומיומית בישראל, וכך פיתח מעין פופ-ארט מקומי. עבודות אלו משופעות בצבעוניות הישראלית, באור השמש המשפיע על סקלת הצבעים ויוצר תיאורים ברורים, בהירים ושמיים. עם זאת, שיח הצבר התלוש מהקרקע, השתול מחדש בכלים ארעיים ומתכלים, מעלה סוגיות של תלישות וגלות לעומת התבססות והשתרשות במקום, וכן את השאלה אם הישראליות היא מצב של קבע או הוויה שאפשר לקחת אותה איתך כשאתה עובר לגור ולחיות במדינות אחרות.

פיליפ רנצר

האמן פיליפ רנצר נולד בפוליישטי, רומניה, בשנת 1956, ועלה ארצה כשהיה בן ארבע. בשנות ה-20 המוקדמות לחייו עבד כמעצב במה ואפקטים מיוחדים לתיאטרון, לטלוויזיה ולקולנוע. הוא למד במדרשה לאמנות, ומאז הוא מלמד פיסול ואמנות במוסדות להשכלה גבוהה. רבות מעבודותיו הפיסוליות עשויות כאסמבלאז'. העבודות מעלות את המתח בין הקבוע והביתי ובין הנייד, הארעי והזמני.

"העגלה הגדולה" - ביצירה זו נראית ערמת בתים גדולה על בסיס אופניים/עגלה. הבתים בנויים מאריזות הקרטון של מוצרים שונים או מחלקי רהיטים וחפצים שהיו בשימושה של משפחת האמן. קולו של אביו של רנצר בוקע מתוך הבתים ומספר ברומנית, שפת האם של רנצר, איך פגש את אמו לפני 59 שנים. השימוש בחפצי רדי-מייד, הנושאים עמם היסטוריה, עקבות חיים ומטען רגשי, מאפשר לצופה להתחבר אל החפץ באמצעות המטענים הפרטיים שלו. הבתים הניידים מוכנים תמיד למסע או תלויים על בלימה לפני נפילה. הנדודים, תחושת הזרות, הארעיות והתלישות, והמוכנות התמידית לברוח ממקום צרה או מאיום מייצרים את חוויית "היהודי הנודד" הגלותי. זוהי תמצית חוויית ההגירה בעיני האמן. אף שהוא חי שנים רבות בארץ, הוא עדיין חווה את עצמו כגולה תמידית.

פיליפ רנצר, העגלה הגדולה, 2001, תלת-אופן, קרטון, עץ, נייר, מתכת, 231x204x53 ס"מ. אוסף רחל ודב גוטסמן, תל אביב

ישראל רבינוביץ'

האמן ישראל רבינוביץ' נולד בישראל בשנת 1954, לאב ניצול שואה. הוא למד אמנות ב"בצלאל" ובמילאנו, ומאז מלמד ויוצר אמנות. רבינוביץ' הציג בתערוכות רבות וזכה בפרסים. הוא מעיד על עצמו כי הזיכרון הוא חומר גלם בעבודתו האמנותית: "רבדים של זיכרון: אישי, היסטורי, לאומי, חברתי, עובדתי או מומצא הם הבסיס והמהות של יצירתי". חומר, צורה, צבע ושימוש במוטיבים ספורים וחוזרים משמשים אותו ככלי ביטוי לאמירה חברתית-תרבותית, המכוונת לנופיו ההיסטוריים, התרבותיים והלאומיים של המקום הישראלי.

אסמבלאז' <

טכניקה אמנותית שיוצרים בה אובייקט תלת-ממדי או דו-ממדי מחיבור של חפצים יומיומיים שהאמן אסף ועיצב למבנה תלת-ממדי או דו-ממדי. האסמבלאז' יכול לתפקד כפסל חופשי בחלל או כתבליט. החפצים עשויים להיות "מטופלים" או להשתלב ביצירה כפי שהם.

העבודה: **"להיות עם חופשי בארצו"** (2010) שייכת לסדרה "התקווה - נפש יהודי הומייה", שמשולבות בה מילות ההמנון הלאומי "התקווה". רבינוביץ' מרבה להשתמש בדימויים הנתפסים "ישראליים", כגון עץ התמר, עץ הזית, הרימון, הגמל ובורות המים. מכל אלה עץ התמר הוא הדימוי החוזר כמעט תמיד בעבודותיו, בציוריו ובמיוחד בפסלי השולחן שלו. לעתים התמר זקוף, ולעתים הוא כפוף וכפותיו מדולדלות, על פי רוח היצירה. לעתים הוא מוקף בגדרות תיל, כמו ביצירה "להיות עם חופשי בארצו" (2010), שבה האמן משנה את הטקסט המקורי מ"ארצנו" ל"ארצו" ומתכוון לכל עם באשר הוא. יש התבוננות מחודשת בנרטיב של עם ישראל ובנרטיב של כל עם המנסה להגדיר את עצמו. השאלה העולה היא עד כמה אנחנו חופשיים, אם החופש שלנו תלוי בגדרות שאנו מקיפים את עצמנו בהן ואוסרים את עצמנו בתוכן?

רבינוביץ' נטוע בשתי גדות: אביו הוא ניצול שואה, ואמו היא דור רביעי בארץ, כך שהוא נשען הן על עבר יהודי והן על עבר והווה ארץ-ישראליים וישראליים. "חומרי הזיכרון" המופיעים בעבודתו הם טקסטים מהתנ"ך, מהספרות, מהשירה ומהפיוט. לרוב אלה מילים או קטעי משפטים המגרים אותנו כמעט אוטומטית להשלים אותם, כי הם חלק מהזיכרון של כולנו (מתוך: רות מרכוס, "גל של נוסטלגיה אמיתית, רק לרגע", ערב-רב, 2014).

ישראל רבינוביץ', **להיות עם חופשי בארצו**, 2010, אבן וברזל, 263x230x30 ס"מ

בלו-סימיון פיינרו

האמן בלו סימיון-פיינרו נולד בשנת 1959 בבוקרשט, רומניה, ועלה לארץ בגיל 13. בנעוריו חש תלוש ומנוכר מהחברה ה"צברית" הישראלית בעיר חיפה שבה גדל. בבגרותו למד אמנות, ולאחר כמה שנים באירופה, שבהן פעל כאמן בעיקר בבלגיה, השתקע בישראל ומאז הוא חי ויוצר בחיפה. פיינרו נוהג להשתמש במילים, בשפה ובטקסט בעבודותיו. "עברית היא לא שפת האם שלי, אך האותיות העבריות תמיד היו יפות בעיניי". הוא עושה שימוש במוטיבים מהמסורת ומהאמנות היהודיות ומושפע מאבות רוחניים יהודים עכשוויים, כגון הרב עדין שטיינזלץ. בעבודותיו מופיעים סמלים מיסטיים, אותיות ומילים בעברית כבסיס ליצירות בעלות משמעות מטאפיזית-רוחנית. ההתחברות שלו, כמהגר שעלה לישראל, עם המסורת הרוחנית היהודית תרמה להשתקעותו בארץ ולהתחברותו אליה מבחינה אישית.

"פינג פונג" – בעבודה זו נפרשה מפת ארץ ישראל על גבי שולחן פינג פונג. במרכז השולחן מתוחה רשת המשחק, המעלה מחשבות על חלוקות וגבולות בתוך הנוף הישראלי. העבודה משלבת בין הקלילות וההנאה שבמשחק לסוגיות הפוליטיות הכבדות הנובעות מהמציאות הישראלית. העבודה מעלה את הסוגיה של חלוקת ירושלים ואת סוגיית הגבולות הפנימיים בתוך הארץ בין אוכלוסיות שונות. המעבר מחוץ לארץ לישראל חידד את מודעותו הביקורתית של האמן למצבה החברתי והפוליטי של המדינה, והוא מביע זאת בעבודותיו.

<< בלו-סימיון פיינרו מדבר על עבודתו

"פינג-פונג"

בלו-סימיון פיינרו, פינג פונג, 2004, מיצב, רדי מייד וטכניקה מעורבת

הצעות לפעילות סדנאית

- אספו אריזות של מוצרים ישראליים, שלדעתכם משדרים "ישראליות" וקשורים להוויה הישראלית ולחיי היומיום בארץ.
- בנו מהאריזות "סביבה" ישראלית בעיניכם.
- צלמו את הסביבה שבניתם ועבדו את התצלום באופן ממוחשב (השתמשו בתוכנות עריכה פשוטות הנמצאות ברשת).
- צלמו קטע מתוך הסביבה שבניתם והגדילו אותו. הדפיסו את התצלום ועבדו עליו בצבעים ובעפרונות. שנו אותו כדי שיתאים לכם וייצור תחושות קרבה ונינוחות.
- צלמו את עצמכם בתוך ה"סביבה" שיצרתם או לידה.
- חשבו: מה בחרתם להדגיש? להסתיר? מה החסרתם? מה חיברתם? מדוע עשיתם דווקא בחירות אלו?
- שוחחו על כך עם חבריכם בכיתה ועם המורה.
- תלו או הציבו את היצירות בתערוכה בכיתה או במרחב בית הספר, והוסיפו דפי עמדה המסבירים את העבודות במילים שלכם.

מקורות מידע, מקורות ברשת ומידע נוסף

- ישראל רבינוביץ, נמצא, קטלוג התערוכה, 2014.
- הגירה, ויקיפדיה.
- הררי רות, "בית שם זמני", אתר, אוקטובר 2014.
- יסמין יאירה, "דני קרוון: מצאתי את הסוד איך לא להתנפח", אפוק טיימס, אפריל 2013.
- דני קרוון, אתר האמן.
- מרקוביץ דליה, "אבל אפשר לצמוח שוב", מארב, יוני 2004.
- מרקוס רות, "גל של נוסטלגיה אמיתית", ערב רב, נובמבר 2014.
- עפרת גדעון, מיצב, המחסן של גדעון עפרת: ארכיון טקסטים.
- עפרת גדעון, שורשים ועקירה, המחסן של גדעון עפרת: ארכיון טקסטים.
- ערמון אזולאי אלי, "ביקור סטודיו אצל האמן בלו סיימון פיינרו", הארץ, ינואר 2011.
- רדי מייד, אאוריקה - האנציקלופדיה של הסקרנות.
- שוורץ מיכל, "דיאלוג עם קופסת קוטג' וצבר", אתגר, דצמבר 2011.
- שפי סמדר, "תערוכה קבוצתית: תחילת הנפילה", עכבר העיר, ינואר 2010.

05

שפה - זהות - תרבות

"וַיְהִי כָל-הָאָרֶץ, שְׂפָה אֶחָת, וּדְבָרִים אֶחָדִים", בראשית י"א 1

הקדמה

ביחידה זו נעסוק בתרומתה של השפה העברית לגיבוש הזהות והתרבות העבריות והיהודיות. כמו כן נביר יצירות אמנות, העוסקות בקשר בין הדימוי המילולי לדימוי החזותי בתקופות שונות. בסדנת האמנות ניצור בהתייחסות למרכיבי השפה העברית, בגון אותיות, משפטים, פרוזה ושירה, טקסטים מהמקורות ועוד.

ילדי עולים מתימן לומדים ב"חדר", בקרבת ירושלים, ישראל, 1959. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

”כשבוחנים את תפקידה של השפה בהיסטוריה האנושית מסתבר שתכונתה החשובה והייחודית באמת של השפה האנושית החדשה לא הייתה יכולתה למסור מידע כזה או אחר על המציאות, אלא יכולתה לדבר על דברים שאינם קיימים כלל במציאות, ועל ידי כך ליצור מציאות חדשה. אגדות, מיתוסים, אלים ודתות הופיעו לראשונה, למיטב ידיעתנו, עם המהפכה הלשונית, כפי שמעידים חפצי האמנות הראשונים שיצר האדם, המתוארכים לתקופה זו.”
 יובל נוח הררי, קיצור תולדות האנושות, עמ' 33

מחקר

מהי שפה? שאלות לדיון

בעקבות דבריו של יובל נוח הררי:

- **דונו** בכיתה בתפקידה של השפה.
- **חשבו**, מהו הקשר בין שפה לאמנות?
- **הציעו רעיונות** לדרכים נוספות שבהן ניתן לתקשר, חוץ מהשפה המילולית.
- **נסו להבין** מהי שפה חזותית.
- **חפשו** מילים מיוחדות המבטאות את התרבות הישראלית (סלנג, ביטויים, שמות, מקומות ועוד).
- **בררו** עם הוריהם מדוע נתנו לכם את שמכם הפרטי.
- **חקרו** מהי משמעות שם המשפחה שלכם.
- **כתבו** את השמות ומשמעותם על הלוח או במחשב.

חברותא

משחקי חשיבה ודמיון חזותי

פעילות מקדימה:

1. המורה בוחר מילה פשוטה שלכל ילד קל לצייר, למשל: תפוח.
2. המורה מבקש מהתלמידים לכתוב את המילה תפוח על הלוח. (אפשר להזמין את הילדים להשתמש בטלפונים ניידים ובמילונים ולכתוב את המילה "תפוח" במגוון שפות על הלוח).
3. האם כולם מבינים את המילים בשפות השונות?

המשך פעילות:

1. המורה מבקש מכל הילדים שכתבו את המילה תפוח למחוק את המילה ולצייר במקומה תפוח. הלוח מתמלא בתפוחים מסוגים ובגדלים שונים. האם כולם "מבינים" את הציור? בוודאי.

מסקנה: השפה החזותית מגשרת על פערים וניתנת להבנה בתרבויות שונות.

מידע למורה <<

יידיש

המילה "יידיש" פירושה "יהודית", והיא קיצור למונח המקורי "גרמנית יהודית" (יידיש דעייטש). זו השפה שבה דיברו רבים מיהודי אירופה האשכנזים במשך כאלף שנים. היא התפתחה בתחום גרמניה במאה התשיעית והייתה גם בשימוש היהודים שהיגרו למזרח אירופה. רוב אוצר המילים שלה מקורו בגרמנית בהגייה מיוחדת, חלק קטן יותר ממקורות עבריים וארמיים, וכל השאר ממקורות לטיניים וסלאביים. יידיש נכתבת בדפוס ובכתב יד באותיות עבריות, כשההבדל העיקרי בין אופן כתיבת היידיש לאופן כתיבת העברית הוא בשימוש באותיות "אעוי" כאותיות ניקוד.

דוגמאות למילים ביידיש:

שאַפּעס = שבת

אלטע זאכן = חפצים משומשים. מילולית בגרמנית: *Sachen alte* - דברים ישנים.

פולקעס = רגלי עוף

היידיש הייתה סמל לגלותיות בתנועה הציונית שקידמה את תחיית העברית, ועל כן כמעט אבדה בתרבות הישראלית-ציונית. כיום היא בשימוש כשפה עיקרית בעיקר בחברה החרדית. אצל חסידים ובקרב יהודים מבוגרים שמוצאם ממזרח אירופה היא משמשת שפה שנייה.

לאדינו

הלאדינו היא שפה רומאנית-יהודית, או כפי שמכונה ספרדית-יהודית, המדוברת ונכתבת על ידי צאצאי מגורשי ספרד (שנת 1492), וידועה גם בשם ספאניולית. השפה בנויה מאוצר המילים ומהדקדוק של השפה שדוברת במאות ה-14 וה-15 בספרד, בתוספת מילים שמקורן בעברית וכן מילים שחדרו אליה מהשפות שדוברו במקומות שבהם חיו היהודים, כמו טורקית, ערבית, צרפתית, איטלקית, יוונית ועוד. אוצר המילים של הלאדינו כולל מאות מילים בספרדית עתיקה. לאורך 500 שנותיה מלווה את הלאדינו הדפסת תרגום התנ"ך. השם לאדינו, במובנו המקורי, המצומצם, קשור בתנ"ך. לאדינו משמעו: לעז, לשון תרגום. הלאדינו הייתה לא רק שפת היומיום אצל היהודים בטורקיה ובשאר הפזורה הספרדית, אלא גם השפה ששימשה לתפילה וללימוד תורה. ספרים רבים תורגמו ללאדינו, החל מהתנ"ך וכלה בשולחן ערוך. הלאדינו נכתבה בכתב רש"י בכתבים דתיים וחילוניים, ולעתים באותיות דפוס עבריות. הכתב היה כתב עברי קורסיבי. בהשפעת תהליכי מודרניזציה באמצע המאה ה-19 החל שימוש בעיקר באלפבית לטיני וקירילי. הכתב הלטיני הוא הכתב הרווח היום.

דוגמאות למילים בלאדינו:

בבקשה = פּוֹר פֿאַב'וֹר *Por favor*

בית כנסת = קָאַל, קהילה, מן המילה העברית קהל *Kal*

חג שמח = מוֹיֶד אַלְגֵּרִי *Moed alegre*

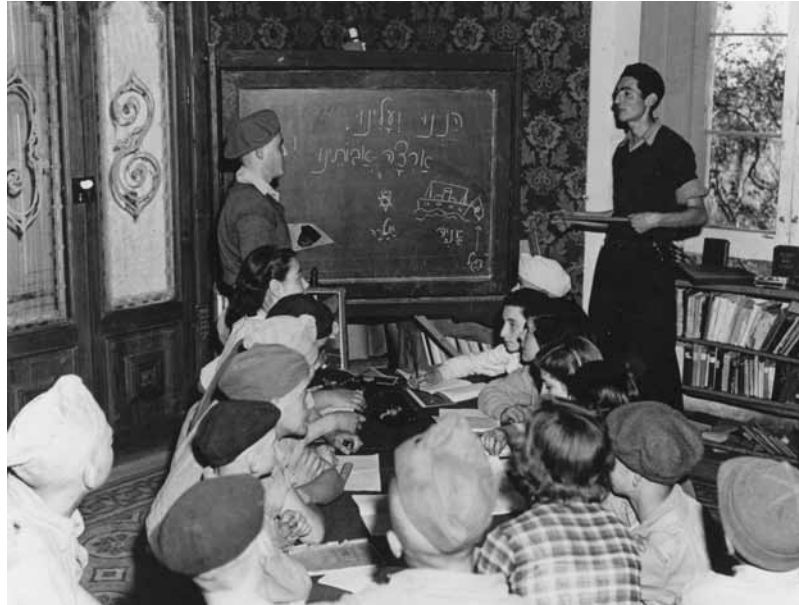
הסלחה = מעברית, הצלחה

עין הראח = מעברית, עין הרע

הלאדינו כבר אינה משמשת היום שפה ראשית ליהודים הספרדים, והדוברים בה מתמעטים והולכים. השימוש בלאדינו כיום בא לידי ביטוי בספרות, בשירה, במחקר, בתיאטרון ובמוזיקה.

שפה כתרבות וזהות

מאוסף בית התפוצות

חייל ארץ-ישראלי מלמד עברית ב"הכשרת ראשונים", הכשרה שהקימו החיילים באיטליה. ברקע, הכתובת: "הננו ועלינו, ארצה אבותינו!" "מטרה" (איור של מגן דוד עם הכתובת ציון) ואיורים של אונייה ודגל, בארי, איטליה, 1994. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, באדיבות ברונו סבלדי

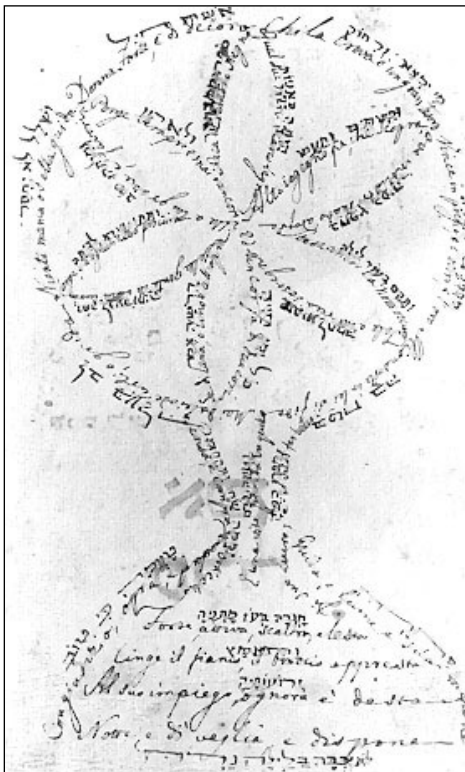

הזמנה לחגיגת בר-מצווה, דרבנט, דגסטן, ברית המועצות, 1974. בית התפוצות, המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר

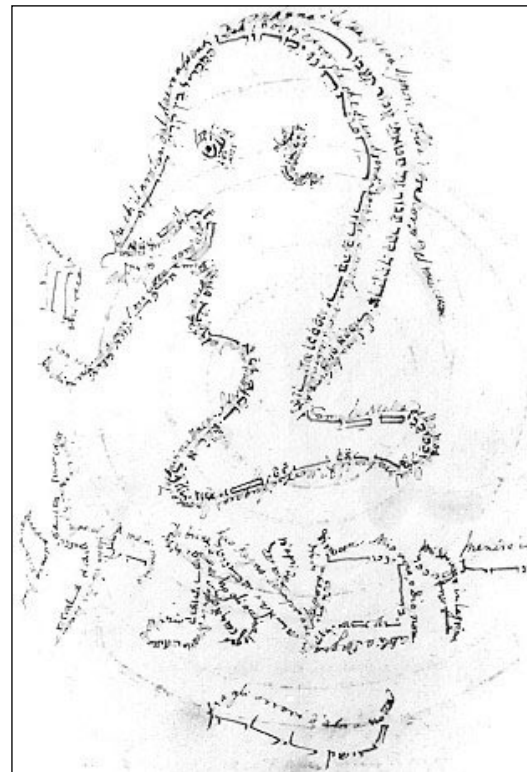

מהי מיקרוגרפיה?

מיקרוגרפיה היא אמנות יהודית מובהקת, שקיימת כבר בכתבי היד העבריים הקדומים ביותר ששרדו ונמצאים בידינו מהמאה ה-10. המיקרוגרפיה מתבטאת בכתיבה בכתב עברי זעור, של טקסטים מכתבי הקודש היהודיים. אמנות זו עיטרה לרוב את השוליים בכתבי יד של התנ"ך, והיא יוצרת בכתב זעיר את קו ההיקף של צורות גיאומטריות קישוטיות או פיגורטיביות. המיקרוגרפיה באה לידי ביטוי גם ביצירת אמנות בכתביה זעורית על פני חומרים שונים כמו גרגרי אורז, או בדחיסת טקסטים על שטח מסוים, שבכתיבה רגילה בלתי אפשריים להכלה.

איור במיקרוגרפיה. הפיוט "המבדיל בין קודש לחול", צילום: הרברט זוננפלד. בית התפוצות, ארכיון התצלומים, אוסף זוננפלד

משלי פרק ל"א, "אשת חיל מי ימצא", צילום: הרברט זוננפלד. בית התפוצות, ארכיון התצלומים, אוסף זוננפלד

יצירות אמנות בנושא שפה

מידע למורה ורעיונות לעבודה בכיתה ובסדנה

מידע למורה <<

ז'אק ז'אנו

ז'אק ז'אנו הוא פסל מוערך בארץ ובעולם. הוא נולד בפז שבמרוקו בשנת 1950 ועלה לישראל בהיותו בן 7. בפסליו משולבים מוטיבים יהודיים, דתיים, ישראלים וציוניים. יצירתו של ז'אק ז'אנו היא ערבוב (פריש-מיש*) של רעיונות, דימויים ומדיומים שונים. יצירותיו עשויות מחפצים מן המוכן (רדי-מייד) בשילוב פיסול ידני, בעיקר בברזל, אך גם בעץ, בנייר ובזכוכית. את חומרי הגלם הוא אוסף בעיקר בשדות ובאתרי פסולת. ביצירתו הוא מקיף מחדש חפצים שהגיעו לכאורה לסוף דרכם. אלו מקבלים ממד מקודש, כאשר ז'אנו מרתך אותם באש ומוסיף להם חומרי גניזה יהודיים וחפצי קודש יהודיים, כגון טליתות, רצועות תפילין וקלפים מתפוררים, ולעתים גם חומרים אורגניים, כגון נוצות עוף ורגבי אדמה. ז'אנו יוצר בהשראת תרבותו המזרחית-מרוקאית. לאחר שנסע לטיול שורשים במרוקו, שחזר קברי צדיקים בסגנון יהודי מרוקאי עתיק והשתמש באש ובעשן, בהבעירו מילים ופסוקים מכתבי הקודש במיצגים חיים בתערוכותיו.

ביצירה **"בראשית"**, 2010, נעשה שימוש בדגם מבנה של קבר צדיקים במרוקו או של בית כנסת העשוי לוחות ברזל חלודים ומתפוררים. מלוחות הברזל נגרעו אותיות שנלקחו מטקסט מספר בראשית, העוסק בבריאת העולם. מאחורי לוחות הברזל יש מוקד של אור, המקרין את צלן של האותיות על רצפת הגלריה כאיכות מטאפיזית נפרדת. היצירה מתחברת למסורת חז"לית וקבלית של בריאת העולם מאותיות.

*משמעות הביטוי פריש-מיש בגרמנית היא ערבוב טרי, ערבוב קלפים או חלוקת תפקידים מחדשת.

ז'אק ז'אנו, פריש-מיש, 2010, ברזל

קיר מעוטר בבית הכנסת "ר' שמואל הלוי אבולעפיה", טולדו, ספרד. בית הכנסת הפך לבנסיית "אל טרנזיטו" לאחר גירוש היהודים מספרד בשנת 1492. כיום משמש מוזיאון להיסטוריה של היהודים. בית התפוצות, תצוגת הקבע

ז'אק ז'אנו, בראשית, 2010, חביות ברזל

בעבודתו של ז'אק ז'אנו "בראשית" ובתצלום "קיר מעוטר בבית כנסת" מוצגים מבנים מקודשים. התבוננו בתצלום וביצירתו של ז'אק ז'אנו וערכו השוואה ביניהם, בהתייחס לשאלות הבאות:

- **דונו** בכיתה מה משותף ליצירות ומה שונה ביניהן.
- **בחנו** באילו חומרים וטכניקות נוצרה כל יצירה?
- **התבוננו**, האם הטקסט קריא לפי דעתכם?
- **חקרו** מהיכן נלקח הטקסט בכל יצירה.
- **חשבו** וכתבו לאיזו מטרה נוצרה כל יצירה.
- **נסו להעריך**, איזו משמעות טמונה בשימוש בטקסט בכל אחת מהיצירות?
- **חשבו**, מדוע, לדעתכם, בחרו האמנים לגרוע או לרקוע את האותיות בלוח מתכת, ואם הבחירה בחומר זה תורמת ליצירה. אם כן, באיזה אופן?

ג'ניפר בר-לב

ג'ניפר בר-לב נולדה בוויניגטון, ארצות הברית, בשנת 1948. היא חיה ויוצרת בתל אביב. כבר בגיל צעיר היא נהגה לרשום הרבה, ועד היום היא רושמת בעקביות ומגדירה את הרישום כאופן חשיבה. "הכול מתחיל ברישום, אני רושמת במחברות, מתוך הקשבה למחשבות, התבוננות עליהן, ומהן אני יוצרת רישומים". ציוריה של ג'ניפר בר-לב מכילים סיפורים הכתובים במחול ובצבע על רבדים של בדים. היא עושה שימוש בעיצוב גרפי ובמלל מתוך היומיום שלה, מתוך חלומותיה ומעולמה הפנימי. הדימויים והתכנים בעבודותיה נובעים ממקורות רבים ומגוונים: זיכרונות, גירווי היומיום, כתיבה, דימויים מעיתונים, ממגזינים ומקומיקס.

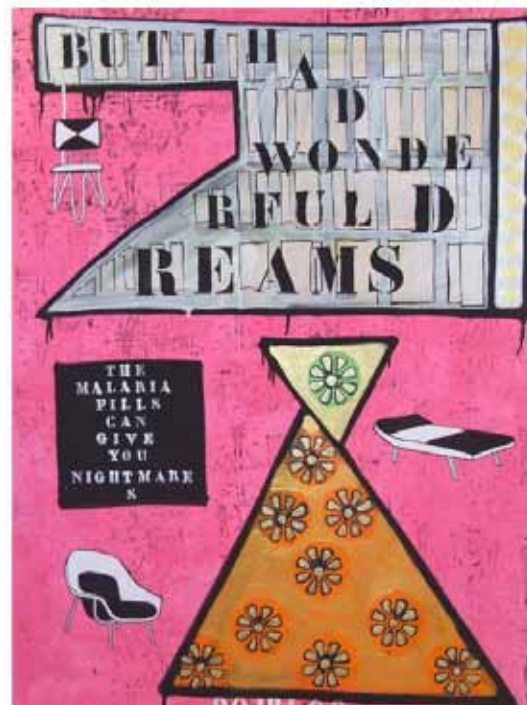
בשתי העבודות המוצגות נעשה שימוש בטכניקת "שמיכת טלאים" (קווילט), ובאה בהן לידי ביטוי הקרבה המילולית בין טקסט לטקסטיל.

"Malaria Pills" בעבודה זו מוצגים על רקע ורוד מתקתק דימויים מתוך חלומותיה, כמו מיטה, כיסא וכורסה. הטקסטים הכתובים באנגלית מזכירים יומן אישי, הם נתונים בצורות גיאומטריות ומתפרקים. בעבודה מודגשים ההיבטים הפיזי, המרחבי והאופטי של הטקסטים. על גבי ריבוע שחור נכתב: "גלולת המלריה עלולות לגרום סיוטים". הדימויים החוזרים על עצמם בחלומותיה, הטקסטים שלא חלים עליהם חוקי ההיגיון והמציאות - מקבלים גוון קודר.

"אביגיל" ביצירה זו נעשה שימוש ברבדים ובשכבות הנארגים זה בזה ונבנים זה על זה עד להשלמת העבודה. הדימוי העיקרי בעבודה זו הוא שמלת הפשתן הלבנה המוצגת במרכז התמונה, ומסביבה רובדי בדים שעליהם מופיעות אותיות. האותיות אינן מצייתות לחוקי התחביר והפיסוק המוכרים, אלא לחוקים שהאמנית עצמה המציאה.

ג'ניפר בר-לב, פרט מתוך **Malaria Pills**, 2008, אקריליק על קנווס, 100x70 ס"מ

ג'ניפר בר-לב, **אביגיל**, 2006, תפירה וצבע אקריליק על פשתן, 190x150 ס"מ

נחמה גולן

נחמה גולן, אחת היוצרות הדתיות המרכזיות בישראל. נולדה בתל-אביב בשנת 1947, בשנות ה-80 של המאה ה-20 עברה תהליך של חזרה בתשובה. ביצירתה היא עושה שימוש רב בטקסטים כתובים ובמחיקתם. לעתים גולן עוסקת ביצירתה רק במילה אחת, כמו "אמת" או "שפה", ולעתים בטקסטים ארוכים. לעתים הטקסט קריא ולעתים מחוק, מכוסה או חסר. הטקסט יכול להיות דתי או חילוני, ציבורי או אישי, שירה או פרוזה. גולן משתמשת ביצירותיה במגוון רחב של חומרים, החל מחפצי רדי-מייד שונים, חומרים תעשייתיים כמו פלסטיק וזכוכית, וכלה בחומרים מסורתיים כגון קרמיקה, נייר ובד. הנושא המרכזי ביצירתה של גולן הוא מקומה של האישה, תפקידה ומעמדה בתרבות היהודית. השאלה המרכזית העולה מיצירותיה היא עד כמה האישה היא ישות המגדירה את עצמה, ועד כמה היא מוגדרת על ידי החברה הגברית. עבודותיה מתקבלות לעתים בהסתייגות בחברה הדתית, שרואה בהן התרסה וחתרנות כנגד המוסכמות המקובלות בחברה זו.

"שתלכי בדרכים טובות" - עבודה זו מהווה חלק ממיצב העוסק באישה בתוך עולם התרבות היהודית, המשתקף באמצעות דימויים פלסטיים, טקסטים אישיים, שירת נשים וטקסטים מן המקורות בעלי מעמד סמכותי, שהוכתבו על ידי התרבות הגברית. טקסט מתוך מסכת קידושין, "האשה נקנית", ופסוק מתוך "אשת חיל" משמשים מרכיב בבניית הדימוי הפלסטי - סנדלים גבוהי עקב שעיצב גבר מערבי חילוני עבור האישה הנתפסת בעיניו דמות מפתה. המתח המתקיים בפער שבין טקסטים מקודשים לדימוי נמוך, "מדריך רגל מטונף", יוצר יותר מרובד פרשני אחד. טקסט הלכתי, המגולם בכלי הליכה, בא לומר: הלכה טוב לה שתהיה נוחה להליכה. הלכות מדודות וצעדים מטופפים נוצרו עבור האישה הן על ידי הגבר החילוני והן על ידי הגבר הדתי. על האישה, תהא חילונית או דתית, לאמת את צעדיה.

על רצועת הסנדל ביצירה מופיע משפט ברכה, "שתלכי בדרכים טובות". זהו זיכרון ילדות של האמנית, משפט ברכה שנאמר בכל פעם שקיבלה נעליים חדשות. מציאות זו מעוררת מחשבה על היות האישה סובייקט המכונן את עצמו או אובייקט המכונן על ידי תרבות גברית. ובאשר לי, אמנית דתית, גוף העבודות - המכיל טקסטים וחפצים מקודשים בכל אופני הייצוג - מציב שאלות הלכתיות הנוגעות בסוגיות: עבודה זרה, הלכות גניזה וגבולות האמונה הדתית. הפרשנות ליצירה באדיבות האמנית.

נחמה גולן, **שתלכי בדרכים טובות**, 1999, תצלומי זירוקס של דפי תלמוד. דבק פולימרי, 18x12x30 ס"מ

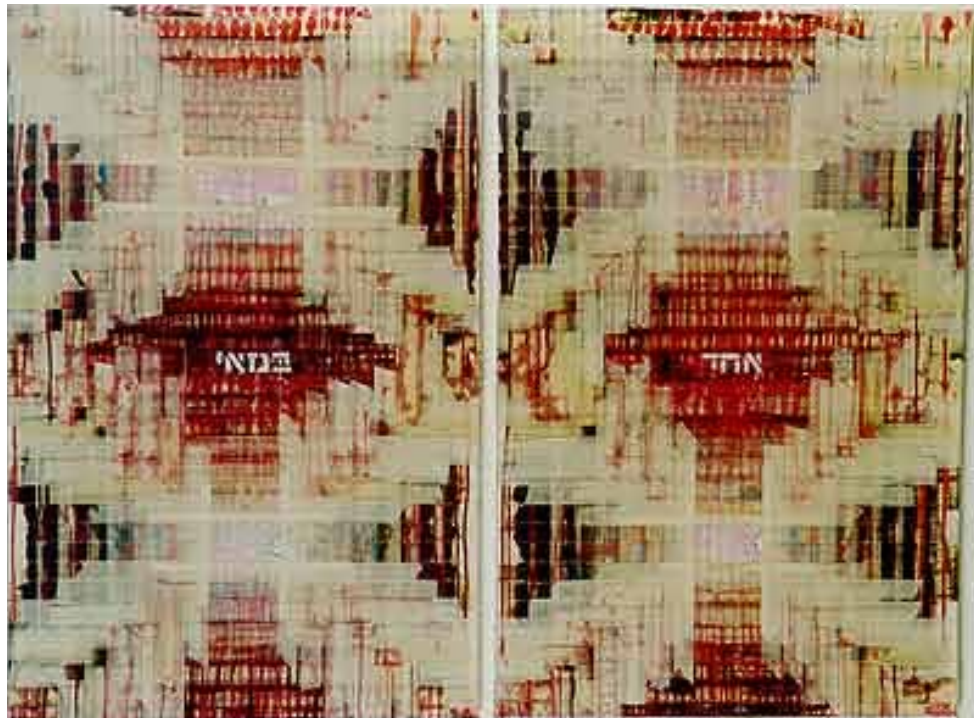
מיכל נאמן

מיכל נאמן, ילידת שנת 1951, היא ציירת ומרצה, מהאמניות הבולטות בישראל, כלת פרס ישראל באמנות לשנת תשע"ד (2014).

"עבודותיה עוסקות במגוון רחב של נושאים, ובהם זהות לאומית ודתית, הקשר למקורות ולאלוהים, מגדר ומיניות, ריבוי זהויות, הפער בין דימוי לכיתוב שהוא מקבל עליו, וכן הצבעים ומשמעויותיהם. היא יצרה שפה ציורית-חזותית ייחודית, המשלבת משפטי טקסט ביצירה ומציגה אותם בהקשר חדש, וכן פיתחה טכניקה אישית ליצירת עבודות רב-שכבתיות" (מתוך אתר פרס ישראל).

החל משנות ה-70 של המאה ה-20 הובילה נאמן, עם אמנים מרכזיים אחרים, כגון משה גרשוני, תמר גטר ורפי לביא, את האמנות הקונספטואלית והמודרניסטית בישראל. היא מלמדת כבר שנים רבות במדרשה לאמנות בבית ברל וחינכה דורות של אמנים. בשנות ה-70 וה-80 של המאה ה-20 הייתה מזוהה עם סגנון "דלות החומר" בשל שימושה בטכניקת הקולאז', והייתה ידועה בבחינת התפיסה החזותית אל מול התפיסה המילולית. בשנות ה-90 היא החלה להתרכז במדיום הציור, שבו היא עושה שימוש בנייר דבק לשם פעולה מושגית של כיסוי ועיטוף פני השטח של הציור. ביצירותיה היא משלבת התייחסויות שונות לפילוסופיה, לספרות ולתרבות המערבית.

מיכל נאמן, אחד במאי, 1999, נייר דבק וצבע שמן על בד, 120x90 ס"מ

מיכה אולמן

מיכה אולמן, יליד ת"א, 1939, חתן פרס ישראל לשנת 2009. מן הבולטים והחשובים באמני ישראל. עבודותיו הייחודיות, בעיקר בפסלי בורות למיניהם, מאופיינות בדיאלוג מרתק בין החומר לסביבה, להיסטוריה, לפוליטיקה ולזיכרון. **"פה"** - ארונית מגירות לכרטיסיות, שהייתה בשימוש בספרייה הלאומית, יצאה משימוש והפכה לעבודה פיסולית. הארונית ממשיכה לתפקד כבעבר. כאשר פותחים את המגירות, מגלים בכל מגירה בור בצורת אות עברית בתוך שכבת חול. בסך הכול 22 אותיות ושמונה סימני ניקוד. ההשראה לעבודה זו היא ספר יצירה קדום, המתאר את בריאת העולם ב-22 אותיות. בעבודה זו מתקיימות מערכות ניגודים: ריק ומלא, זיכרון ושכחה, שמים וארץ, אור וצל, חיים ומוות. יצירה זו משבשת את תפקידה השימושי של הארונית, הבנוי על ההיגיון הפשוט והיעיל שסדר אותיות הא"ב מכתוב. בעת פתיחת המגירה מוטלת על הרצפה אלומת אור בצורת האות החסרה החפורה בחול, והמבקרים מוזמנים לפתוח ולסגור את המגירות וליצור מילים ומשפטים באינספור צירופים. פתיחת המגירות בשורה השלישית תיצור את הצירוף "הכל שם". כך מחזיר אולמן לספרייה - מאגר של טקסט כתוב - את הכוח של מעשה הדיבור, שהופך בתורו לפעולה פיסולית, מתוך יצירת שפה הבוראת עולם. העבודה מחברת בין שפה למקום באמצעות הרוח, שהיא גם המקום הריק. היצירה מדברת עם עבודה מוקדמת של אולמן, משנת 1972, כאשר חפר שישה בורות במקומות שונים בארץ, ובכך ביקש להנכיח את הקשר בין חומר לרוח המתקיים בכל המקומות בעת ובעונה אחת.

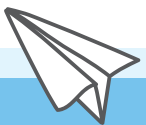
רדי-מיד <

חפץ תעשייתי או יומימי או שילוב של חפצים שנבחרו על ידי האמן שניתק אותם מסביבתם, דבר המחולל שינוי בתפיסתם.

מיכה אולמן, פה, 2014, אדמה וארונית כרטיסיות

מחקר

התבוננות ופרשנות: האמנות החזותית

התבוננו ביצירתו של מיכה אולמן "פה" ותארו אותה:

- מה אתם רואים?
- ממה היא מורכבת?
- באילו אמצעים אמנותיים וטכניים השתמש האמן?
- מהן התחושות שעבודה זו מעוררת בכם?
- קראו את קטע המידע על היצירה והיוצא. האם המידע מאפשר לכם להתבונן על היצירה באופן שונה? כיצד?

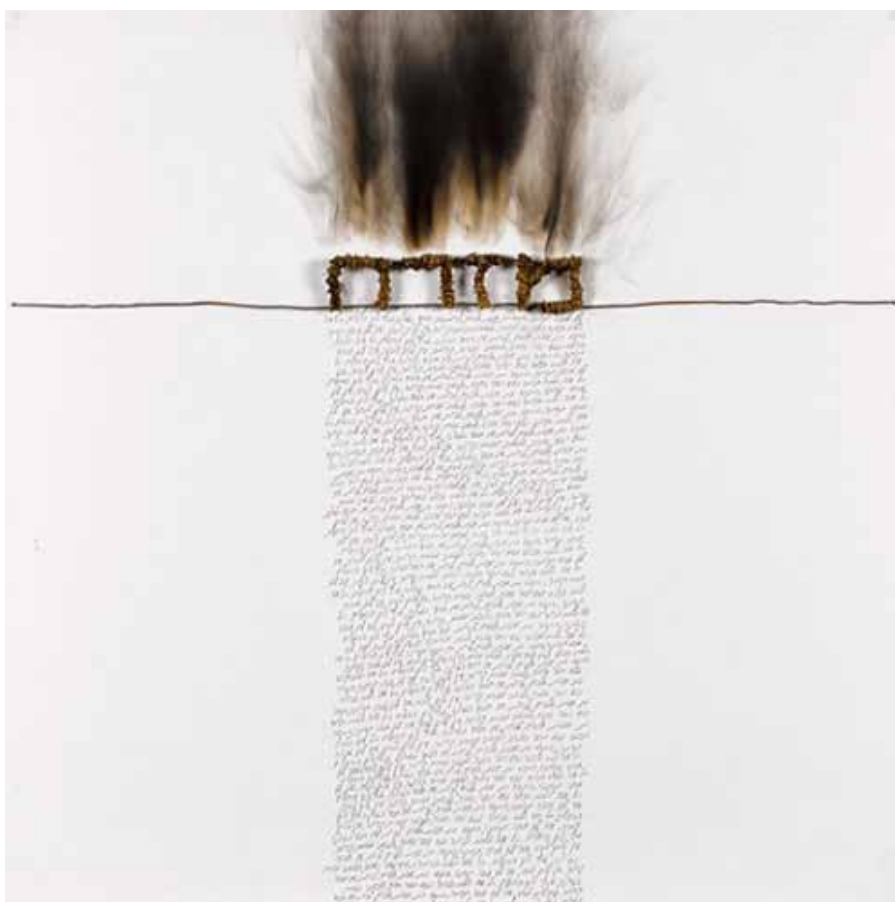

ישראל רבינוביץ'

האמן ישראל רבינוביץ' נולד בישראל בשנת 1954, לאב ניצול שואה. הוא למד אמנות ב"בצלאל" ובמילאנו, ומאז מלמד ויוצר אמנות. רבינוביץ' הציג בתערוכות רבות וזכה בפרסים. הוא מעיד על עצמו כי הזיכרון הוא חומר גלם בעבודתו האמנותית: "רבדים של זיכרון: אישי, היסטורי, לאומי, חברתי, עובדתי או מומצא הם הבסיס והמהות של יצירתי". חומר, צורה, צבע ושימוש במוטיבים ספורים וחוזרים משמשים אותו ככלי ביטוי לאמירה חברתית-תרבותית, המכוונת לנופיו ההיסטוריים, התרבותיים והלאומיים של המקום הישראלי.

רבינוביץ' נטוע בשתי גדות: אביו הוא ניצול שואה, ואמו היא דור רביעי בארץ, כך שהוא נשען הן על עבר יהודי והן על עבר והווה ארץ-ישראליים וישראליים. "חומרי הזיכרון" המופיעים בעבודתו הם טקסטים מהתנ"ך, מהספרות, מהשירה ומהפיוט. לרוב אלה מילים או קטעי משפטים המגרים אותנו כמעט אוטומטית להשלים אותם, כי הם חלק מהזיכרון של כולנו (מתוך: רות מרכוס, "גל של נוסטלגיה אמיתית, רק לרגע", ערב-רב, 2014).

"מזרח" – "מילים, בין שהן מצוטטות מפרקי העבר ובין שהן עומדות בפני עצמן, עוברות כחוט השני במרבית עבודותיי. לעתים המילה משמשת נקודת זינוק ל'ציור' הנוף שבכוונתי ליצור או ל'פיסולו'. יצירה זו שייכת לסדרה 'נפש יהודי הומייה', והיא כוללת כתובת אש ואת מילות ההמנון 'התקווה'".

ישראל רבינוביץ', **מזרח**, 2009, ברזל, יוטה, גרפיט ופיח על בד, 75x75 ס"מ

"באה מנוחה ליגע ומרגוע לעמל" – "משנת 1982 אני משלב את מוטיב האש בעבודתי. הצתת כתובות אש, מנהג מקובל באירועים שונים במסגרות שונות (בטקסי זיכרון בעצרות עם וכטקסי חניכה בתנועות נוער), נועדה לפאר את הנכתב בהן, להדגיש ערכים ולהתוות כיוון, משל היות עמוד האש ההולך לפני המחנה. אך אותה אש (בניגוד לסנה במדבר, שנשרף ולא אוכל) חרגה מגבולות המטאפורה, ובמהירות רבה הוכיחה את יכולתה – לשרוף, לכלות ולהשמיד עד תום את הערכים המצוינים בכתובת".

"בשנת 2008 הוזמנתי להציג בתערוכת מחווה בחדר האוכל של קיבוץ יפעת. הציגתי את שורת הפתיחה משירו של נתן אלתרמן 'שיר העמק'. מילות השיר שליווה אותי בילדותי הותירו אחריהן סימני חריכה אפלים, הנדמים כשדרת ברושים בפאתי בית עלמין. כשמילות השיר הוצתו, קמו לנגד עיני יערותיה השחורים של אירופה, ובהם היער בפאתי העיירה מיישטעט, שהוטלו בו לקבר אחים משפחתו של אבי ושאר יהודי העיירה. נופי אירופה הם הנופים שבהם חיה משפחתי, נופים פסטורליים למראה, ובהם גם מחנה ההשמדה אושוויץ".

"שירת ההלל לעמל המבורך ולמנוחה שתבוא בעקבותיו עלתה בזיכרוני ככתובת הפרושה מעל שער הכניסה למחנה אושוויץ, 'העבודה משחררת', כתובת שמעליה מיתמר עמוד עשן שאינו מש. רק בשנת 2010, בתערוכה שנערכה בראשון לציון, עיר ילדותי, אזרתי ביטחון ואומץ לרשום ולמחוק בפיח שהיתמר משדות העמק את המילים: "ARBEIT MACHT FREI".

ישראל רבינוביץ', מנוחה ליגע, 2009, ברזל, יוטה, ופיח, 180x20 ס"מ

הצעות לפעילות סדנאית

בעקבות עבודות מיקרוגרפיה יהודית

בחרו דמות שאתם מעריכים מהתרבות שלכם או ממשפחתכם. חקרו על אודותיה וכתבו חיבור קצר המספר את סיפורה, מאפייניה, נקודות משמעותיות בחייה וכו'. השתמשו בתצלום של הדמות כבסיס לעבודתכם וצרו את דמותה מחדש על שקף חלבי באמצעות כתיבת החיבור על קווי הדיוקן בטכניקת המיקרוגרפיה.

יוצרים מילים

עבודה בקבוצות של ארבעה תלמידים בקבוצה. כתבו את אותיות שמכם בגופן אחיד, אך הקפידו שכל חבר בקבוצה יבחר בגופן שונה, בממדים גדולים (¼ גליון). לאחר שתסיימו ליצור את שמכם, גזרו והפרידו את האותיות. מהאותיות צרו בקבוצה מילים חדשות. מהמילים הרכיבו משפט וצרו יצירה משותפת במגוון חומרים, המתייחסת למשפט זה (המשפט אינו חייב להיות הגיוני).

בעקבות כתב החרטומים

נסו להמציא כתב סימנים המבוסס על חוויות, תכנים או תחביבים אישיים שלכם. אותיות המבטאות מילה, עולם עשיר של דימויים. כתבו מילה המבוססת על כתב זה והוסיפו איור המתאים לפירוש המילה.

דימוי יוצר מילה

פרשו מגוון עיתונים. חפשו דימויים. נסו לחברם ולהדביקם באופן משעשע ומלא דמיון. המציאו כותרת לדימוי החדש שיצרתם.

מקורות מידע, מקורות ברשת ומידע נוסף

- ישראל רבינוביץ, נמצא, קטלוג התערוכה, 2014.
- "ד'אק ד'אנו פריש מיש", ארטביט: קהילה לאמנות ישראלית, ספטמבר 2011.
- "מיכה אולמן: פה", הספרייה הלאומית.
- גור אריה דרורית, גור סיגל "ביבליולוגיה: הספר כגוף", מוזיאון פתח תקוה לאמנות: ארכיון תערוכות, נובמבר 2015.
- טופלברג נעם, "נחמה גולן", מפגשים מהסוג החזותי בעידן המודרני.
- מיקרוגרפיה, ויקיפדיה.
- מיכל נאמן, ויקיפדיה.

רשימת יצירות ותצלומים

יצירות אמנות

1. ראובן רובין, משפחתי, 1926.
2. אלי שמיר, אבא ואני בגודל טבעי, 2011.
3. תמיר צדוק, האחים בר-און, 2006.
4. אז'ן דלקרואה, חתונה יהודית במרוקו, 1837.
5. תמיר צדוק, חתונה יהודית במרוקו, 2014.
6. חיה גרץ-רן, את דופקת לי בראש, 2010.
7. חיה גרץ-רן, נועה ויובל, 2007.
8. פרידה קאלו, ללא כותרת (משפחתה של פרידה), 1949.
9. רונית אדם, סחבה, 2016.
10. דינה שנהב, פרט, בסוף היער, 2009.
11. ניבי אלרואי, ללא כותרת, 2011.
12. נטע ליבר שפר, מחסן. הצצה, 2003.
13. אריאן ליטמן-כהן, פרויקט ארץ הקודש, 1994-2002.
14. מיכה אולמן, חצות, מן הסדרה מכלים, 1988.
15. רבקה פוטשבוצקי, בואו לשולחן, 2008.
16. הדסה גולדויכט, נשיקה, 2012.
17. אריק אליהו בוקובזה, חנוכה, 2013.
18. ארז ישראלי, ליל שישי, 2009.
19. הילה קרבלניקוב-פז, תשליך, 2006.
20. אוהד משלון, מפגן אש, 2006.
21. דני קרוון, גלות, 2008.
22. אלינה רום-כהן, סביבה, 2008.
23. יואל גילינסקי, השחר העולה על הארץ, 2014.
24. יואל גילינסקי, בוקר טוב ישראל, 2013.
25. פיליפ רנצר, העגלה הגדולה, 2001.
26. ישראל רבינוביץ', להיות עם חופשי בארצו, 2010.
27. בלו-סימיון פיינרו, פינג פונג, 2004.
28. ז'אק ז'אנו, פריש-מיש, 2010.
29. ז'אק ז'אנו, בראשית, 2010.
30. ג'ניפר בר-לב, אביגיל, 2006.
31. ג'ניפר בר-לב, פרט מתוך Malaria Pills 2008.
32. נחמה גולן, שתלכי בדרכים טובות, 1999.
33. מיכל נאמן, אחד במאי, 1999.
34. מיכה אולמן, פה, 2014.
35. ישראל רבינוביץ', מזרח, 2009.
36. ישראל רבינוביץ', מנוחה ליגע, 2009.

תצלומים מאוסף בית התפוצות:

1. מרדכי מלכה בחברת בני משפחתו בדרכו לבית הכנסת לטקס בר-המצווה, מקנס, מרוקו, 1959.
2. הילדות מלכה ורייזל ויניק בחברת האם והסבתא, נובוגרודק, פולין שנות ה-30.
3. משפחה של עולים חדשים בביתם, ישראל, שנות ה-50, צילום: לני זוננפלד.
4. סעודת שבת בבית משפחה יהודית בתימן, תימן 1900, דיורמה.
5. שבת בבית יהודי, איטליה, המאה ה-17. צבי גרא, 1978.
6. ילד קורא בהגדה של פסח בסדר לדוגמה בביה"ס הדתי "קהילת ישראל", ברוקליין, מסצ'וסטס, ארה"ב, 1984, צילום: גאי הילזנראט.
7. טבעת נישואים מכסף בצורת בית עם ארובה ודלת על ציר עם ידיה. פולין (?) המאה ה-19?
8. מנורת חנוכה, תוניס, המאה ה-19, פליז.
9. קס מחזיק בספר תורה בבית כנסת בכפר של ביתא ישראל, אתיופיה, 1987, צילום: ג'ראלד גוטצן.
10. שמחה ומשה צדקה ביום חתונתם, בצרה, עירק, 1945.
11. הַרְבֵּה דבורה זיכר מציגה את ספר התורה לפני החזרתו לארון הקודש, סקרסדיל, ניו יורק, ארצות הברית, 1984, צילום: אברון ריבל.
12. קס בראהאן מקריא את חוזה הנישואים בטקס החתונה של 15 זוגות מאתיופיה, תל אביב, ישראל, צילום: דורון בכר.
13. טקס החתונה, חתונה יהודית האופיינית לגליציה, פולין, במאה ה-19, קבוצת פסלים מאת פט טרנר, לונדון, אנגליה, 1977.
14. קישוט הסוכה, פרנקפורט על נהר מיין, גרמניה, 1900 בקירוב. גלויה על פי ציור מאת הרמן יונקר.
15. חג סוכות. משפחה סועדת בסוכה, גלוית ברכה תלת-ממדית לראש השנה, שנות ה-20.
16. תפילת שחרית בטקס ברית מילה, "ישיבת פלטבוש", ברוקליין, ניו יורק, ארצות הברית, צילום: מלזוין ה' לויין.
17. קביעת מזוזה, אשתו של קס אבא בראהאן, וולקה, אתיופיה, 1983, צילום: דורון בכר.
18. ילדה מדליקה נרות שבת, ברוקליין, ניו יורק, ארצות הברית, 1981, צילום: פייגה באר.
19. חג שבועות, שתי ילדות נושאות אשכול ענבים גדול בחגיגת שבועות, ישראל, 1946, צילום: הרברט זוננפלד. געגועים לקרובים בישראל. יהודים בוולקה צופים בתמונות של קרוביהם בארץ ישראל, אתיופיה, 1984, צילום: דורון בכר.
20. נוסעים לומדים עברית באונייה בדרך לארץ ישראל, שנות ה-60, צילום: הרברט זוננפלד.
21. "ספינת הגאולה" - איגרת ברכה לראש השנה, אונייה בדרכה לארץ ישראל, ניו יורק, ארצות הברית, 1925.
22. ילדות מאזרבייג'אן בדרך לישראל, בודפשט, הונגריה, 1990, צילום: דורון בכר.
23. יהודים מתימן עולים למטוס בדרכם לישראל במסגרת מבצע "מרבד הקסמים", עדן, 1949-1950.
24. ילדי עולים מתימן לומדים ב"חדר", בקרבת ירושלים, ישראל, 1959.
25. חייל ארץ-ישראלי מלמד עברית ב"הכשרת ראשונים", הכשרה שהקימו החיילים באיטליה, בארי, איטליה, 1994.
26. הזמנה לחגיגת בר-מצווה, דרבנט, דגסטן, ברית המועצות, 1974.
27. משלי פרק ל"א, "אשת חיל מי ימצא", צילום: הרברט זוננפלד.
28. איור במיקרוגרפיה. הפיוט "המבדיל בין קודש לחול", צילום: הרברט זוננפלד.
29. קיר מעוטר בבית הכנסת "ר' שמואל הלוי אבולעפיה", טולדו, ספרד.